

**UCHWAŁA NR XXXIX/94/2025
RADY MIEJSKIEJ W BIRCZY
z dnia 30 grudnia 2025 r.**

**w sprawie przyjęcia
Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Bircza na lata 2025-2028**

Na podstawie art.18 ust.2pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz 1465 ze zmianami) w związku z art.87 ust.3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz.1292),

Rada Miejska w Birczy uchwala co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Bircza na lata 2025 2028” zaopiniowany pozytywnie przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w brzmieniu określonym w załączniku nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta i Gminy Bircza.

§ 3.

Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Podkarpackiego.

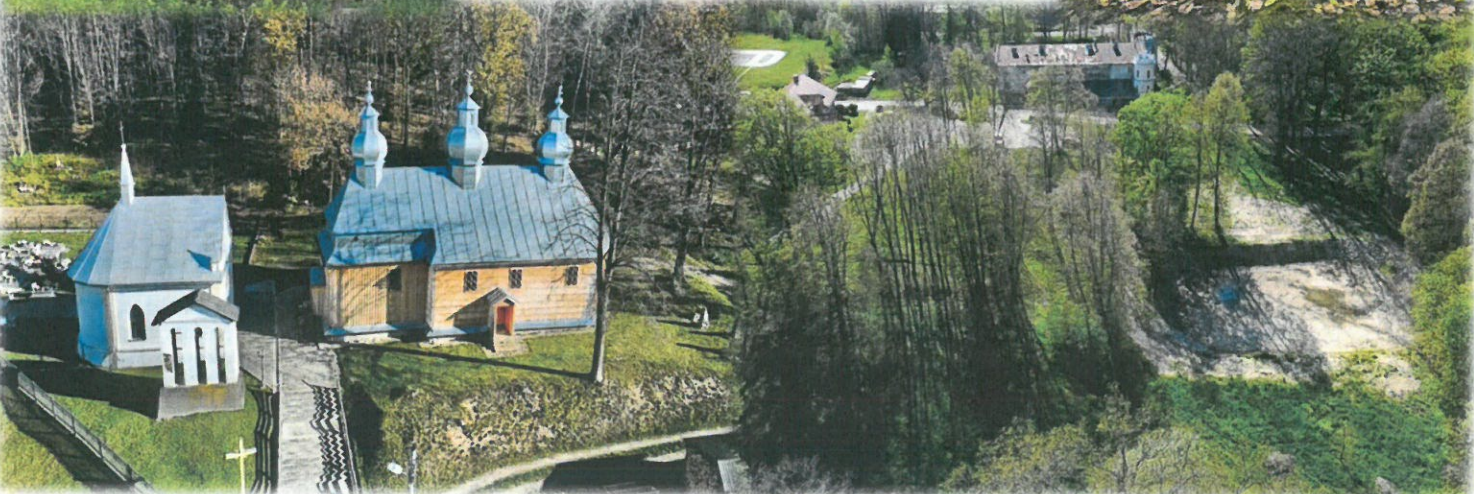
§ 4.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

**PRZEWODNICZĄCY
RADY MIEJSKIEJ W BIRCZY**

Tadeusz Cebańko

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
MIASTA I GMINY BIRCZA
NA LATA 2025-2028**

Spis treści

I. WSTĘP	3
II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	4
III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE	5
IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO..	9
1. OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W USTALENIACH MIĘDZYNARODOWYCH.....	9
2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	13
3. POLITYKA W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO	16
4. POLITYKA W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH POWIATU PRZEMYSKIEGO	20
5. POLITYKA W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH POZIOMIE GMINY	20
V. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA I GMINY BIRCZA.....	22
VI. CHARAKTERYSTYKA WSI Z TERENU MIASTA I GMINY BIRCZA	28
VII. OCENA ZASOBU ZABYTKOWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.....	39
VIII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE – PRIORYTETY PROGRAMU OPIEKI.....	40
IX. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BIRCZA	41
X. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY BIRCZA	42
XI. ŹRÓDŁO FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BIRCZA	42
GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW	45
ZABYTKI RUCHOME	52
WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE MIASTA I GMINY BIRCZA	53

I. WSTĘP

Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Program ten organizuje warunki współpracy między samorządem gminy, właścicielami zabytków i wojewódzkim konserwatorem zabytków. Współpraca ta rozwijana w kolejnych latach powinna przynieść lokalnej społeczności wymierne korzyści w postaci zachowania dziedzictwa kulturowego w stanie jak najbardziej zbliżonym do pierwotnego kształtu.

Niniejszy program to nie tylko wypełnienie ustawowego obowiązku. Ma służyć rozwojowi gminy w kilku obszarach. Kluczowa jest inwentaryzacja zabytków oraz dbałość o ich ochronę. Ważne jest eksponowanie ich walorów zabytkowych w ramach promocji krajobrazu kulturowego, podnoszenie świadomości ochrony dziedzictwa kulturowego wśród lokalnej społeczności, ponadto wykorzystanie i udostępnienie zabytków na potrzeby mieszkańców i turystów.

Kluczowym celem programu jest dążenie do osiągnięcia odczuwalnej i akceptowanej społecznej poprawy w zakresie: stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gminy oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Istotnym jest, aby poprawa ta dokonywała się przy jak najszerszym uczestnictwie mieszkańców gminy, w różnych formach ich życiowej aktywności (praca zawodowa, działalność społeczna, działania wynikające z prawa własności lub z użytkowania obiektów zabytkowych) zaangażowanych w opiekę nad zabytkami. Obowiązkiem samorządu jest pobudzanie i tworzenie mechanizmów regulujących kwestie tego rodzaju opieki oraz tworzenie i wspieranie inicjatyw mających na celu taką opiekę.

II. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawę prawną opracowania stanowi art. 87 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.): „Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami”.

Program opieki nad zabytkami po zaopiniowaniu przez Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miejskiej w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Burmistrz Miasta i Gminy Bircza będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań programu i przedstawiał je Radzie Miejskiej oraz Podkarpackiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

III. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego zawarte zostały w **Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej** z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.), gdzie zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną, jako obowiązek państwa i każdego obywatela, w następujących zapisach:

– art. 5 „(...) Rzeczpospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

– art. 6 „(...) Rzeczpospolita stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”.

Głównym aktem prawnym dotyczącym ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest **ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1292 ze zm.). Art. 3 tejże ustawy tłumaczy podstawowe pojęcia użyte w ustawie: *zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku*. Zgodnie z cytowaną ustawą, ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu: zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 tejże ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia, w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Artykuł 6 wymienia elementy podlegające ochronie, którymi są:

- 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a. krajobrazami kulturowymi,
 - b. układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c. dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
 - d. obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - e. cmentarzami,

- f. parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - g. miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
- a. dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b. kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c. numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d. wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e. materiałami bibliotecznymi,
 - f. instrumentami muzycznymi,
 - g. wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h. przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne, bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
- 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
- a. pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b. cmentarzyskami,
 - c. kurhanami,
 - d. reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 6 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków, wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa obowiązki oraz kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Obowiązki są określone m.in. w art. 22, pkt. 4 narzucającym obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, art. 87 regulującym sporządzanie na okres czteroletni gminnych programów opieki nad zabytkami, oraz w art. 18 i 19 nakazujących uwzględnianie zapisów tych programów przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy i lokalizacji inwestycji celu publicznego.

W artykułach 5, 25, 28, 30, 31, 36 i 71 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawarte są szczegółowe obowiązki właścicieli zabytków objętych ochroną prawną, natomiast obowiązki i kompetencje wyłącznie odnoszące się do samorządu terytorialnego określają artykuły 26 i 72. Ponadto art. 81 i 82 regulują możliwość udzielania dotacji na prace

konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

W ustawie z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (j.t. Dz. U. z 2025 r., poz. 1153 ze zm.) określone zostały zadania odnoszące się wprost lub pośrednio do ochrony zabytków. Mowa jest tam, iż do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, a co za tym idzie również opieka nad zabytkami. Art. 7. ust. 1. doprecyzowuje, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, co może się przekładać na działania związane z opieką nad zabytkami w kontekście: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych placówek upowszechniania kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy i współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w ustawie z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (j.t. Dz. U. z 2024 r. poz. 1130). Określone zostały tutaj zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa mówi, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

W ustawie z dnia 7 lipca 1994 roku Prawo budowlane (j.t. Dz. U. z 2025 r. poz. 418 ze zm.) znalazły się unormowania działalności obejmującej sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów zabytkowych oraz zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach.

W ustawie z dnia 25 października 1991 roku o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (j.t. Dz. U. z 2024 r. poz. 87) zawarto zapisy mówiące, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo, i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego, organizujące działalność kulturalną, tworzą samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym.

Do aktów prawnych regulujących ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami zaliczamy także m.in.:

1. ustawę z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz. U. z 2020 r., poz. 164 ze zm.).
2. ustawę z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 385 ze zm.),

3. ustawę z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. z 2022 r., poz. 2393 ze zm.),
4. ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1145 ze zm.),
5. ustawę z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t. j. Dz. U. z 2025 r., poz. 647),
6. ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. z 2024 r., 1478 ze zm.),
7. ustawę z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t. j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1491 ze zm.),
8. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t. j. Dz. U. z 2021 r., poz. 56 ze zm.),
9. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t. j. Dz. U. z 2021 r., poz. 81 ze zm.),
10. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. z 2004 r., nr 30, poz. 259),
11. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 r., nr 75, poz. 706),
12. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w zakresie opieki nad zabytkami (t. j. Dz.U.2020.1901 ze zm.),
13. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (Dz. U. z 2004 r., nr 124, poz. 1304),
14. rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r., nr 212, poz. 2153),
15. rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. z 2011 r., nr 89, poz. 510).

IV. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO W USTALENIACH MIĘDZYNARODOWYCH

Najistotniejsze dla dziedzictwa kulturowego ustalenia międzynarodowe, przyjęte przez Polskę to:

- **Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego** z 16 listopada 1972 r. przyjęta na sesji w Paryżu (Dz.U. z 1976 r. nr 32, poz. 190, załącznik)

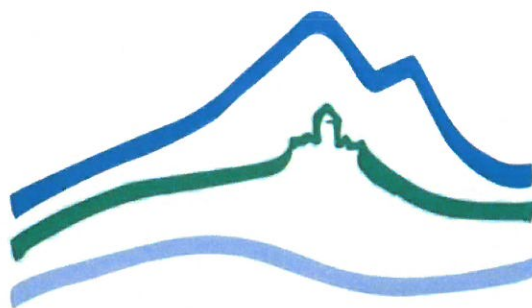

Konwencja zobowiązuje do: ustanowienia „skutecznego systemu ochrony dziedzictwa kulturalnego i naturalnego o wyjątkowym znaczeniu dla całej ludzkości, zorganizowanego w sposób stały i zgodny z metodami współczesnej nauki”; uprawiania polityki zmierzającej do wyznaczenia dziedzictwu kulturalnemu i naturalnemu odpowiedniej funkcji w życiu zbiorowym i włączenia ochrony tego dziedzictwa do programów planowania ogólnego; podejmowania środków prawnych, naukowych, technicznych, administracyjnych i finansowych w celu identyfikacji, ochrony, konserwacji, waloryzacji i reanimacji tego dziedzictwa.

- **Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego** (poprawiona) – 16 stycznia 1992 r. - La Valetta (Dz.U. z 1996 r., Nr 120, poz. 564).

Konwencja dotycząca dziedzictwa archeologicznego, które stanowi źródło „zbiorowej pamięci europejskiej i instrument dla badań historycznych i naukowych”. Zobowiązuje do wprowadzenia systemu prawnej ochrony dziedzictwa archeologicznego, zapewniającego prowadzenie ewidencji archeologicznego dziedzictwa, łączenia potrzeb archeologii z wymaganiami planów zagospodarowania, zapewnienia finansowego wsparcia dla badań archeologicznych od władz państwowych, regionalnych i gminnych.

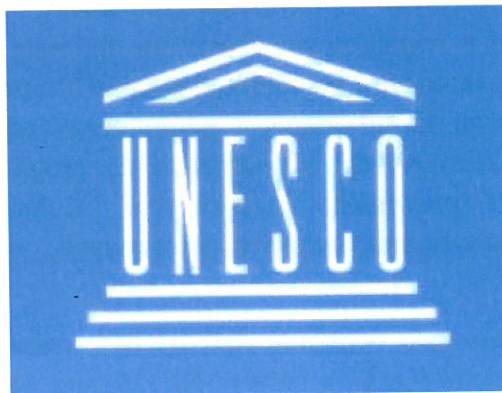
- **Europejska konwencja krajobrazowa** – 22 października 2000 r. – Florencja (Dz.U. z 2006 r., Nr 14, poz. 98).

**COUNCIL OF EUROPE LANDSCAPE CONVENTION
CONVENTION DU CONSEIL DE L'EUROPE SUR LE PAYSAGE**

Konwencja zobowiązuje do: ustanowienia i wdrożenia polityki w zakresie krajobrazu, który przyczynia się do tworzenia kultur lokalnych i jest podstawowym komponentem europejskiego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego) ukierunkowanej na ochronę, gospodarkę i planowanie krajobrazu. W konwencji tej zwrócono uwagę na współpracę transgraniczną (na szczeblu regionalnym i lokalnym) służącą przygotowaniu i wdrażaniu wspólnych programów dotyczących krajobrazu (krajobrazy transgraniczne). Ustanowiono Nagrodę Krajobrazową Rady Europy - wyróżnienie przyznawane organom lokalnym i regionalnym, które wykażą się skutecznymi i znaczącymi osiągnięciami w dziedzinie ochrony, gospodarki lub planowania krajobrazu.

- **Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego**, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz.U. z 2007 r., Nr 215, poz. 1585).

Celami konwencji są m.in.: ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego; tworzenie takich warunków dla kultur, by mogły się w pełni rozwijać i swobodnie na siebie oddziaływać w sposób przynoszący im wzajemne korzyści; promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na płaszczyźnie lokalnej, krajowej i międzynarodowej; potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem dla wszystkich krajów. Za zasady uznano: komplementarność ekonomicznych i kulturowych aspektów rozwoju - z uwagi na fakt, że kultura jest jedną z głównych sił napędowych rozwoju, kulturowe aspekty rozwoju są równie istotne jak jego aspekty ekonomiczne. Ochrona, promowanie i zachowanie różnorodności kulturowej są podstawowym warunkiem trwałego i zrównoważonego rozwoju dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń.

- **Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy** (przyjęta 3 października 1985 r. w Granadzie, weszła w życie 1 grudnia 1987 r. Przez Polskę została podpisana 19 października 2011 r. (Dz.U. 2012 poz.2010).

Zasadniczym celem dokumentu jest ochrona europejskiego dziedzictwa architektonicznego. Konwencja definiuje pojęcie dziedzictwa architektonicznego i zwraca uwagę na potrzebę jego ochrony nie tylko na szczeblu krajowym, ale i europejskim. Konwencja zakłada współudział społeczeństwa w procesie ochrony zabytków, podkreśla rolę promocji dziedzictwa i rozwijania świadomości społecznej w zakresie ochrony zabytków. Zobowiązuje również strony do wymiany informacji na temat polityki konserwacji zabytków.

- **Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE (Infrastructure for Spatial Information In Europe)**

W ustawie o infrastrukturze informacji przestrzennej z dnia 4 marca 2010 r., która weszła w życie 7 czerwca 2010 r. (Dz.U. 2010 nr 76 poz. 489) Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego został zdefiniowany (art. 3, pkt. 7c) jako organ wiodący i współodpowiedzialny, wraz z Ministrem Środowiska, w zakresie tematu danych przestrzennych w części dotyczącej zabytków nieruchomych w rozumieniu ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa stanowi przeniesienie na polski grunt legislacyjny zapisów dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady Europy – INSPIRE. Założeniem dyrektywy jest opracowanie baz danych GIS oraz udostępnienie tych danych za pomocą usług sieciowych (serwisów internetowych) w celu upowszechnienia oraz darmowego dostępu, danych stanowiących rejestr publiczny (wraz ze zdefiniowaniem ograniczeń dostępu do tych danych, jeśli wymaga tego interes Państwa).

- **Znak Dziedzictwa Europejskiego** (decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady Europy nr 1194/2011 z dnia 16 listopada 2011 r. ustanawiająca działania Unii Europejskiej na rzecz ZDE)

Unia Europejska (UE) ustanowiła Znak Dziedzictwa Europejskiego przyznawany znajdującym się na terytorium Unii obiektom odgrywającym istotną rolę w historii, kulturze oraz w budowaniu Unii. Jego zadaniem jest zwrócenie uwagi na wspólne dziedzictwo kulturowe w celu wzmocnienia poczucia przynależności do Unii wśród obywateli oraz wzmocnienia dialogu między kulturami. Ponadto, w szczególności przez turystykę kulturalną, dziedzictwo odgrywa ważną rolę w rozwoju gospodarczym regionów europejskich, które skorzystałyby z nadania mu odpowiedniej rangi. Nacisk został położony na europejską

wartość symboliczną obiektów i ich wymiar pedagogiczny; odróżnia znak dziedzictwa europejskiego od inicjatyw w zakresie dziedzictwa realizowanych przez UNESCO i Radę Europy.

Kryteria przyznawania

Do przyznania znaku kwalifikują się zabytki, miejsca naturalne, obiekty podwodne, archeologiczne, przemysłowe lub miejskie, krajobrazy kulturowe, miejsca pamięci, dobra i obiekty kultury oraz dziedzictwo niematerialne związane z danym miejscem, w tym dziedzictwo współczesne. Wspólne wnioski mogą być składane dla obiektów międzynarodowych usytuowanych w kilku państwach członkowskich, które łączy jeden konkretny temat, jak również dla krajowych obiektów tematycznych obejmujących kilka obiektów usytuowanych w tym samym państwie członkowskim, które łączy taki sam temat.

- **Znak Błękitnej Tarczy** (znany także jako „Blue Shield”)

Znak został stworzony do oznakowania obiektów kultury, aby zapewnić im ochronę przed atakiem w razie konfliktu zbrojnego. Jest kulturowym odpowiednikiem Czerwonego Krzyża. Symbol zaprojektowany przez Polaka prof. Jana Zachwatowicza, został określony w Konwencji haskiej z 1954 r. (Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisana w Hadze dnia 14 maja 1954 r.). Zgodnie z art. 12 o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami Starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie. Wzór znaku opartego na Błękitnej Tarczy, jego wymiar i miejsce umieszczenia na zabytku nieruchomym określa rozporządzenie Ministra Kultury z 09 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U.2004, nr 30, poz. 259). Umieszczanie znaku na zabytku jest elementem promocji dziedzictwa narodowego, ma przyczynić się także do podniesienia świadomości u mieszkańców i turystów o wartości danego zabytku. Zwolenie na umieszczenie znaku na zabytku wydaje wojewódzki konserwator zabytków.

2. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Najważniejszym w skali kraju dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego jest **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026**. Dokument ten został przyjęty uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 roku.

Krajowy Program ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienie efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii. Jest to dokument ważny dla całego środowiska – służb konserwatorskich i specjalistów.

W programie dokonano diagnozy stanu ochrony zabytków w Polsce. Wskazano zagrożenia wynikające z intensyfikacji procesów budowlanych, modernizacyjnych czy adaptacyjnych, co jest efektem ciągłego i postępującego rozwoju kraju.

Głównym celem programu jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Zwrócono w nim uwagę na potrzebę weryfikacji wybranego zasobu zabytków. Do wszystkich wymienionych w programie celów i zadań opracowano szczegółowy harmonogram realizacji wraz z planem finansowym.

W programie pojawiły się zapisy dotyczące uruchomienia nowych mechanizmów instytucjonalnych, finansowych i sprawczych do planów rewitalizacji wielkich obszarów zabytkowych, m.in. całych kwartałów miast czy kompleksów sakralnych.

Drugim ważnym dokumentem związanym z ochroną dziedzictwa kulturowego, funkcjonującym na poziomie kraju, jest Narodowa strategia rozwoju kultury z uzupełnieniem na lata 2004-2020; do chwili obecnej (październik 2024 roku) nie przyjęto jeszcze nowej wersji dokumentu. Określa ona działania konieczne do zrealizowania w regionach. Podkreśla przy tym ważność działań na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Główne założenia Strategii związane z ochroną dziedzictwa kulturowego, to m.in. działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków, zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców, adaptacje, zwiększenie atrakcyjności regionów dzięki

wykorzystaniu przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związanego z ochroną i zachowaniem zabytków.

Jednym z instrumentów, za pomocą których realizowane są wspomniane cele Strategii jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2020; podobnie jak w przypadku całej strategii, ta jej część również nie została dotychczas zaktualizowana.

Podstawą do sformułowania owego programu jest uznanie dziedzictwa kulturowego za wartość mającą wpływ na rozwój i upowszechnianie kultury, a także za potencjał regionów służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców. Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” określa działania w sferze ochrony zabytków, m.in.: przygotowanie skutecznego systemu prawno-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami; podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa; poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej; intensyfikacja ochrony, upowszechnianie dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne; zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

• **OCHRONA DZIEDZICTWA NIEMATERIALNEGO** 16 sierpnia 2011 roku w Polsce weszła w życie Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Polska ratyfikowała Konwencję 22.10.2010 r. , Dz.U. 2011 Nr172 poz. 1018).

Narodowy Instytut Dziedzictwa (instytucja kultury, stanowiąca zaplecze eksperckie MKiDN) zajmuje się zagadnieniami związanymi z dziedzictwem niematerialnym i jego ochroną w Polsce, w odniesieniu do Konwencji UNESCO z 2003 roku. Przygotowano założenia i procedury dotyczące ochrony dziedzictwa niematerialnego, wytyczne w sprawie składania wniosków o wpis na krajową listę dziedzictwa niematerialnego, formularze wniosku zgłoszeniowego, załączniki do wniosku oraz instrukcje i stronę internetową. Obejmowane ochroną na terenie Polski elementy niematerialnego dziedzictwa kulturowego powinny:

- ✓ być żywe (istniejące i kultywowane), odzwierciedlające zarówno tradycyjne, jak i współczesne praktyki, w których wyraża się tożsamość grup kulturowych;

- ✓ mieć charakter (...) włączający, nie służący przypisywaniu wyłączności na określone praktyki danej grupie, lecz wzmacnianiu spójności społecznej, podtrzymywanej w różnorodnych przejawach niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- ✓ ponieważ niematerialne dziedzictwo jest zakorzenione we wspólnotach, oznacza to, iż może zostać uznane za element tożsamości i tradycji określonych wspólnot tylko i wyłącznie przez nie same i za ich zgodą; elementy wpisane na krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego mogą być następnie wpisane na listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości - prowadzoną przez UNESCO.

Dziedzictwo niematerialne to m.in.:

- ✓ tradycje i przekazy ustne (np. bajki, przysłowia, pieśni, oracje, opowieści wspomnieniowe i wierzeniowe, historie, przemowy, lamenty pogrzebowe, zawołania pasterskie i handlowe), w tym w języku jako nośniku niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- ✓ sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne (np. tradycje wokalne, instrumentalne i taneczne; widowiska religijne, karnawałowe i doroczne);
- ✓ praktyki społeczno-kulturowe (np. zwyczaje, rytuały i obrzędy doroczne, sytuacyjne i rodzinne: chrzciny, wesela, pogrzeby; ceremonie lokalne i środowiskowe; zwyczaje odpustowe i pielgrzymki; gry i zabawy; folklor dziecięcy; sposoby świętowania; praktyki służące nawiązywaniu kontaktów międzyludzkich;
- ✓ wiedza i praktyka dotycząca przyrody i wszechświata (np. tradycyjne wyobrażenia o wszechświecie; meteorologia ludowa, tradycyjne sposoby gospodarowania, tradycyjne sposoby leczenia; zamawiania: miłosne, medyczne);
- ✓ wiedza i umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego jest prowadzona przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Wpis dokonywany jest na wniosek: grup, wspólnot oraz organizacji pozarządowych. W uzasadnionych przypadkach, tj. jeżeli dany element dziedzictwa niematerialnego kultywowany jest jedynie przez pojedyncze osoby, również na wniosek jednostek. Narodowy Instytut Dziedzictwa prowadzi również krajowy rejestr dobrych praktyk w zakresie ochrony dziedzictwa niematerialnego. Jest to platforma do wymiany doświadczeń oraz inspiracji dla wszystkich stron zainteresowanych ochroną niematerialnego dziedzictwa.

3. POLITYKA W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH SAMORZĄDU WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

- **STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA - PODKARPACKIE 2030**
uchwalona przez Sejmik Województwa Podkarpackiego Uchwałą Nr XXVII/458/20 z dnia 28 września 2020 r.

Dokument wyznacza podstawowe kierunki polityki regionalnej dla różnych poziomów administracji samorządowej oraz partnerów społecznych i gospodarczych. Jest to dokument kontynuujący poprzednią perspektywę, ocena dotychczasowej realizacji Strategii wykazała, że wszystkie istotne kierunki interwencji zapisane w Strategii były lub ciągle są realizowane.

Ramy strategii wyznacza osiem głównych obszarów strategicznych, tj.: gospodarka regionu, infrastruktura techniczna, obszary wiejskie i rolnictwo, ochrona środowiska, kapitał społeczny, współpraca międzynarodowa, ochrona zdrowia oraz zabezpieczenie społeczne. Celem głównym strategii stało się odpowiedzialne i efektywne wykorzystanie zasobów endo- i egzogenicznych regionu, zapewniające trwałe, zrównoważone i terytorialnie równomierny rozwój gospodarczy oraz wysoką jakość życia mieszkańców województwa.

Obszary tematyczne Strategii przedstawiają kierunki zaplanowanych działań. Tytuł obszaru tematycznego ma charakter ogólny, który precyzowany jest przez cel główny. Operacjonalizacja obszarów tematycznych następuje na poziomie priorytetów, które wraz z celami szczegółowymi obejmują istotne dla rozwoju województwa zagadnienia. Przyjęta struktura części kierunkowej Strategii, wskazuje, iż cele będą realizowane przez wydzielone w priorytetach kierunki działań.

Priorytet 2.3. Strategii rozwoju województwa podkarpackiego odnosi się do kultury i dziedzictwa kulturowego. Jako cel zakłada rozwinięty i efektywnie wykorzystany potencjał kulturowy regionu. Kierunki działań w tym aspekcie skupione są na:

- ✓ tworzeniu warunków dla upowszechniania kultury, rozwijania form działalności kulturalnej i interpretacji dziedzictwa wraz ze zwiększeniem kompetencji kulturowych mieszkańców;
- ✓ wzmacnianiu współpracy i partnerstwa na rzecz wykorzystania regionalnych zasobów dziedzictwa i kultury współczesnej jako potencjału rozwojowego;
- ✓ infrastrukturze kultury i zwiększeniu atrakcyjności dziedzictwa kulturowego.

Stwierdzono, że siłą napędową rozwoju kultury w regionie z całą pewnością mogą stać się główne ośrodki życia kulturalnego, skupione wokół największych miast w regionie oraz miejsc realizacji znanych przedsięwzięć kulturalnych. Wykazano, że w tych lokalizacjach należy rozpocząć tworzenie produktów i marek kulturalnych zarówno instytucji, jak też wydarzeń. Wykreowanie marki kulturalnej powinno oprzeć się na bazie zauważalnej poza regionem aktywności instytucji, rangi wydarzeń czy upowszechnieniu wiedzy o cennych obiektach zabytkowych. Na rozwój województwa w dziedzinie kultury duży wpływ ma jego geopolityczne położenie w sąsiedztwie Ukrainy i Słowacji. Współdziałanie międzynarodowe w tym zakresie powinno zmierzać do zapoczątkowania lub kontynuacji przedsięwzięć, które mogłyby wynieść je do poziomu zauważalnych na arenie międzynarodowej projektów kulturalnych.

Ustalono, że województwo podkarpackie wyróżnia bogate dziedzictwo kulturowe regionu, które należy objąć należyłą ochroną i racjonalnie wykorzystywać zasoby dla rozwoju województwa i budowania kapitału społecznego. Konieczne jest również podejmowanie

przedsięwzięć z zakresu ochrony obiektów zabytkowych oraz miejsc cennych kulturowo, czy nowych inwestycji infrastrukturalnych (tj. Podkarpacka Galeria Słowa i Obrazu, Podkarpackie Centrum Nauki), a także modernizacji istniejących. Należy podejmować adaptacje obiektów w celu tworzenia nowoczesnych produktów kulturowych i turystycznych z wykorzystaniem form cyfrowych i wirtualnych. Wagę ochrony zabytków oraz opieki nad zabytkami i ujęcia tych aspektów w strategii regionalnej wskazuje ustawa kierunkowa.

Zakładane efekty realizowanych działań w dziedzinie ochrony, promocji i zarządzania dziedzictwem kulturowym regionu to:

- ✓ ochrona obiektów zabytkowych i miejsc cennych kulturowo, jako element działań prorozwojowych i prospołecznych;
- ✓ restauracja i adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym przemysłowego, w celu tworzenia innowacyjnych produktów kulturowych i turystycznych;
- ✓ poprawa jakości, poszerzanie i budowa nowej infrastruktury kultury, m.in. poprzez realizację projektów adaptacyjnych, modernizacyjnych i technologicznych w instytucjach kultury;
- ✓ realizacja projektów digitalizacyjnych oraz informatycznych mających na celu ułatwienie i poszerzenie dostępu do kultury;
- ✓ realizacja programów (m.in. „Pociąg do kultury”) mających na celu tworzenie ułatwień w dostępie i promocji zasobów kulturowych regionu;
- ✓ budowa Podkarpackiej Galerii Słowa i Obrazu (nowej siedziby biblioteki wojewódzkiej w Rzeszowie) w celu podniesienia efektywności edukacji kulturowej i poziomu kształcenia ustawicznego oraz zwiększenia potencjału funkcjonalnego samorządowych instytucji kultury, a także artystycznego i architektonicznego potencjału regionu;
- ✓ utworzenie Podkarpackiego Centrum Nauki, jako przestrzeni kooperacji nauki z kulturą i dziedzictwem oraz wiodącego ośrodka budowy kapitału ludzkiego i społecznego;
- ✓ ochrona i promowanie pomników historii, jako elementu dziedzictwa kulturowego regionu, m.in. zespół staromiejski w Przemyślu i Twierdza Przemyśl.

• PLAN ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA PODKARPACKIEGO

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa podkarpackiego wskazuje, iż województwo podkarpackie posiada liczne, zróżnicowane pod względem pochodzenia, form funkcjonalnych i architektonicznych zespoły i obiekty zabytkowe.

Podkreśla znaczenie zabytkowych układów urbanistycznych i ośrodków kulturotwórczych Rzeszowa, Dębicy, Przemyśla, Jarosławia, Łańcuta, Krosna i Sanoka, wymienia również kilka układów małomiasteczkowych, których rewitalizacja i uaktywnienie stwarza rezerwy do rozwoju turystyki kulturowej i agroturystyki (są to: Głogów Małopolski, Kalwaria Pałacowska, Pruchnik i Jaćmierz). Kierunki polityki przestrzennej określono jako konkretne pola strategiczne.

W trzecim polu strategicznym Kultura, turystyka i ochrona środowiska za priorytet przyjęto „Rozwój kultury i ochronę walorów przyrodniczych i krajobrazowych regionu jako warunek podniesienia konkurencyjności produktu turystycznego”. Nastąpi to poprzez wzbogacenie istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych opartych na

dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo-kulturowych. Jednym ze sposobów realizacji tego celu winna być rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej jako podstawy tworzenia produktu turystycznego.

Ważne dla ochrony dziedzictwa kulturowego są przyjęte w Planie zasady, wśród których istotne znaczenie dla ochrony i opieki nad zabytkami mają przede wszystkim:

- ✓ ochrona zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz utrzymanie ładu przestrzennego w obrębie dawnych układów urbanistycznych i obszarów proponowanych do ochrony krajobrazu kulturowego,
- ✓ przeznaczanie obszarów predysponowanych do ochrony przyrodniczej i krajobrazowej oraz obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe o różnym reżimie ochronnym, oparte o dokładne rozpoznanie zasobów, waloryzację terenu i określenie odporności środowiska na antropopresję,
- ✓ tworzenie spójnego systemu ekologicznego poprzez rozwój wieloprzestrzennych obszarów ochrony środowiska naturalnego i kulturowego,
- ✓ promocja obszarów koncentracji walorów turystycznych, zespołów i obiektów zabytkowych w celu ich gospodarczego wykorzystania,
- ✓ zasada maksymalnej integracji działań na rzecz ochrony środowiska, w szczególności walorów krajobrazowych, przyrody, ochrony bioróżnorodności przyrody i krajobrazu kulturowego w sferze badawczej, społeczno- gospodarczej i ekonomicznej oraz w wojewódzkich programach sektorowych, na obszarach transgranicznych i na obszarach stykowych z sąsiednimi województwami,
- ✓ ograniczanie negatywnych skutków działalności urządzeń infrastruktury technicznej, społecznej i gospodarczej oraz różnych form aktywności społecznej i gospodarczej na środowisko naturalne i kulturowe.

W treści Planu zawarto też ustalenia w zakresie ochrony, kształtowania i racjonalnego wykorzystania krajobrazu kulturowego, w których określono i wymieniono m.in.: obszary szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego, obszary rezerwatów kulturowych, obiekty zabytkowe i zespoły obiektów zabytkowych przewidziane do szczególnej ochrony i wykorzystania turystycznego (m.in. jako Pomniki Historii). Wskazano także na historyczne układy urbanistyczne przewidziane do szczególnej ochrony, obiekty i zespoły wymagające stałej ochrony konserwatorskiej, istniejące i projektowane Szlaki kulturowe oraz określono zasady ochrony i zagospodarowania przestrzennego na obszarach szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego oraz zasady ochrony układów urbanistycznych objętych szczególną ochroną.

• WOJEWÓDZKI PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI W WOJEWÓDZTWIE PODKARPACKIM NA LATA 2022 – 2025 przyjęty Uchwałą Nr LVI/972/22 Sejmiku Województwa Podkarpackiego z dnia 28 grudnia 2022 roku.

Głównym celem Programu jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa, szeroko pojmowanego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Bircza jest komplementarny w swoich założeniach do programu wojewódzkiego, szczególnie w zakresie ochrony

dziedzictwa niematerialnego, a także dostosowania zasobu zabytkowego gminy do potrzeb turystyki i promocji, dzięki czemu się on jednym z najważniejszych elementów wyróżniających gminę.

Jako główny cel strategiczny kolejnej edycji Programu należy uznać wzmacnianie systemu ochrony zabytków w celu kształtowania pamięci i szacunku dla przeszłości jako siły budującej więź społeczną i otwierającej nowe perspektywy rozwoju w przyszłości. W ramach celu wskazano następujące priorytety:

PRIORYTET I Rozwijanie i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym o zabytkach oraz o roli dziedzictwa regionalnego w kształtowaniu bogactwa kulturowego kraju - budowanie więzi społecznych oraz świadomości znaczenia i celów ochrony dziedzictwa kulturowego (działania badawcze, edukacyjne, promocyjne).

PRIORYTET II Ochrona i zarządzanie dziedzictwem kulturowym, w szczególności zabytkami, jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego województwa. Działania w sferze materialnej ochrony oraz użytkowania zasobu zabytkowego.

PRIORYTET III Budowanie współpracy z organami państwowymi, samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, środowiskiem kościelnym i osobami fizycznymi na rzecz intensyfikacji działań służących efektywnej ochronie i opiece nad zabytkami oraz niematerialnym dziedzictwem kulturowym województwa podkarpackiego. Działania organizacyjne i zarządcze, koordynacja i współpraca, dążenie do efektu synergii działań.

Celowi strategicznemu Programu, jak również wyznaczonym priorytetom podporządkowane są przyjęte w Programie kierunki działań oraz zadania. Dobór zadań wynika z kompetencji ustawowych samorządu województwa, w tym z połączenia koncepcji strategicznej z wymogami zawartymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami odnośnie merytorycznej zawartości programów opieki nad zabytkami. Dla realizacji celów programu wskazuje się kierunki działań związane ze strefą edukacyjno-informacyjną dla priorytetu 1, działania finansowo-interwencyjne dla priorytetu 2 oraz dla priorytetu 3 aktywność organizacyjną służącą budowaniu współdziałania i wykorzystywaniu potencjału organów administracji rządowej, samorządowej oraz struktur pozarządowych i społecznych w tworzeniu warunków dla skutecznego sprawowania ochrony i opieki nad zabytkami, przy akceptacji i wsparciu społeczności województwa. Kierunki prezentują się następująco:

KIERUNEK DZIAŁANIA 1 - Działania edukacyjne za pośrednictwem instytucji kultury oraz we współpracy z organizacjami społecznymi;

KIERUNEK DZIAŁANIA 2 - Działania edukacyjno - promocyjne za pośrednictwem mediów elektronicznych (strona internetowa województwa oraz podległych instytucji kultury, etc.);

KIERUNEK DZIAŁANIA 3 - Bieżące użytkowanie i utrzymanie funkcjonalności obiektu z poszanowaniem jego specyfiki zabytkowej;

KIERUNEK DZIAŁANIA 4 - Monitoring stanu zachowania obiektów zabytkowych;

KIERUNEK DZIAŁANIA 5 - Budowa koalicji w pozyskiwaniu środków, finansowaniu i realizowaniu zadań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego;

KIERUNEK DZIAŁANIA 6 - Kształtowanie polityki województwa przez uwzględnianie w dokumentach zarządczych i planistycznych uwarunkowań i zadań w zakresie poszanowania dziedzictwa kulturowego;

4. POLITYKA W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH POWIATU PRZEMYSKIEGO

- **PROGRAM ROZWOJU POWIATU PRZEMYSKIEGO PN. STRATEGIA ROZWOJU POWIATU PRZEMYSKIEGO DO ROKU 2025** przyjęty Uchwałą Nr LIV/350/2022 Rady Powiatu Przemyskiego z dnia 31 marca 2022 roku.

Dokument wskazuje, że powiat przemyski jest niewątpliwie cennym obszarem pod względem kulturowym i turystycznym. Bogactwo kulturowe tych terenów sięga do najstarszych dziejów istnienia ludzkości. Znane z tych terenów są ślady występowania wyrobów kultur paleolitycznych. W okresie średniowiecza ziemie obecnego powiatu przemyskiego były ważnym fragmentem pogranicza polsko-ruskiego, o czym dobitnie świadczy choćby obecność unikalnych w skali całego kraju zabytków romańskich. Przejściowe, a następnie trwałe włączenie Przemyśla i okolic do państwa piastowskiego, wraz ze strategicznym znaczeniem tzw. Bramy Przemyskiej, przesądziło o dziejowej randze tych ziem. Stąd na obszarze powiatu znajduje się ogromna ilość obiektów dziedzictwa kulturowego o istotnym znaczeniu historyczno-turystycznym.

Program wyznacza następujące priorytety, cele oraz kluczowe działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego:

Priorytet I.3 Rozwój lokalnej branży turystycznej.

Cel operacyjny: Budowanie wizerunku turystycznego powiatu z wykorzystaniem zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz poprawa jakości infrastruktury turystycznej, rozbudowa oferty rekreacyjnej i agroturystycznej.

Działania kluczowe:

- ✓ Budowa centrów rekreacyjno-turystycznych na terenie powiatu;
- ✓ Wspieranie rozwoju bazy turystycznej i agroturystycznej oraz leśnych ścieżek turystycznych;
- ✓ Stworzenie zintegrowanej sieci turystycznej – Internetowy System Informacji Turystycznej;
- ✓ Uruchomienie nowoczesnych narzędzi promujących walory turystyczne powiatu przemyskiego, w tym elektronicznych map i aplikacji oraz kanałów w mediach społecznościowych.

5. POLITYKA W ZAKRESIE OPIEKI I OCHRONY NAD ZABYTKAMI W DOKUMENTACH POZIOMIE GMINY

- **STRATEGIA ROZWOJU GMINY BIRCZA NA LATA 2023-2030** przyjęta uchwałą nr XCVIII/92/2023 Rady Gminy Bircza z dnia 7 grudnia 2023 r.

W ramach strategii wyznaczono cele priorytetowe oraz strategiczne obszary działań, z których jeden z nich wskazuje na rozwój atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej gminy, opartej na bogatym dziedzictwie przyrodniczo-kulturowym i szerokiej ofercie czasu wolnego. Jednym z podstawowych wewnętrznych czynników rozwojowych gminy jest wykorzystanie jej potencjału krajobrazowego, kulturowego, historycznego i dziedzictwa przyrodniczego. Wskazano iż ważna w tym zakresie jest współpraca gminy z regionalnymi organizacjami turystycznymi oraz jednostkami samorządu terytorialnego, w celu wypracowania spójnej koncepcji promocji i wykorzystania potencjału dla rozwoju całego subregionu.

• **STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY BIRCZA** przyjęte uchwałą Nr IV/16/2002 Rady Gminy Bircza z dnia 18 lipca 2002 roku, zmienione uchwałą nr 75/2011 Rady Gminy Bircza z dnia 3 października 2011 r.

Kierunki rozwoju oraz politykę przestrzenną gminy Bircza określa Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Bircza. W celu kształtowania zabudowy oraz wskaźników zagospodarowania terenu, tworzone są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego na działkach gminnych i prywatnych, umożliwiające przyjęcie wieloletniego kierunku działań standaryzujących ład i porządek przestrzenny oraz stwarzające możliwość zrównoważonego rozwoju podstawowej infrastruktury komunalnej i społecznej oraz sprawniejszego zasiedlania obszarów gminy.

Na terenie gminy Bircza obecnie obowiązuje 6 miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które obejmują łącznie powierzchnię 119,59 ha, co stanowi niewielką część powierzchni ogólnej gminy. Zabudowa na terenie gminy jest lokalizowana głównie w oparciu o decyzje o warunkach zabudowy oraz decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego.

Tabela 1. Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego na terenie Miasta i Gminy Bircza.

Uchwała nr VI/56/2003 Rady Gminy w Birczy z dnia 28 marca 2003 r.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego obszaru we wsi Łomna gmina Bircza	14,35 ha
Uchwała nr VII/63/2003 Rady Gminy w Birczy z dnia 25 kwietnia 2003 r.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego „BIRCZA 1/2002”	1,08 ha
Uchwała nr VII/64/2003 Rady Gminy Bircza z dnia 25 kwietnia 2003 r.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego terenu obejmującego działki nr 539,541 o powierzchni około 1,24 ha w miejscowości Stara Bircza, Gmina Bircza	1,23 ha
Uchwała nr XVII/18/2004 Rady Gminy Bircza z dnia 9 czerwca 2004 r.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego „BIRCZA- A1/2002”	13,71 ha
Uchwała nr XXX/32/2005 Rady Gminy w Birczy z dnia 21 września 2005 r.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego o nazwie „BRZEŻAWA- I/2004”	28,25 ha
Uchwała nr XXIV/105/2011 Rady Gminy w Birczy z dnia 21 grudnia 2011 r.	Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla Gazociągu Wysokiego Ciśnienia, relacji Hermanowice - Strachocina, terenu położonego w Gminie Bircza	60,97 ha

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miasta i Gminy w Birczy.

V. CHARAKTERYSTYKA KRAJOBRAZU I DZIEDZICTWA KULTUROWEGO MIASTA I GMINY BIRCZA

ZARYS HISTORII OBSZARU MIASTA I GMINY

Miasto i Gmina Bircza leży w południowo-wschodniej części Polski województwa podkarpackiego, w powiecie przemyskim. Na przestrzeni dziejów teren ten podporządkowany był administracji przemyskiej. Osadnictwo okolic Przemyśla początkami sięga wczesnych okresów dziejowych od neolitu do średniowiecza, kiedy to ścierały się wpływy ruskie, czeskie, węgierskie i polskie. W latach 1031- 1340 Przemyśl należał do księstwa Halicko-Włodzimierskiego tzw. Rusi Czerwonej, która w 1366 roku została włączona do Polski. W 1433 roku Ruś Czerwona została podzielona na dwa województwa - ruskie i podolskie. Ziemia Przemyska została w granicach województwa ruskiego. Po rozbiorach ziemia Przemyska znalazła się w cyrkule samborskim. Od 1867 roku Przemyśl stał się siedzibą starostwa powiatowego. Po 1920 r. ziemie te należały do województwa lwowskiego. Od 1945 r. do województwa rzeszowskiego. W 1975 r. w wyniku podziału administracyjnego utworzone zostało województwo przemyskie, a w 1999 r. tereny przemyskie znalazły się w granicach województwa podkarpackiego.

Najwcześniejsza informacja dotycząca Birczy związana jest z właścicielami osady. W 1418 pojawiła się po raz pierwszy nazwa Bircza, która przetrwała do dnia dzisiejszego. Przez lata nazwa Bircza przechodziła różne przeobrażenia. W roku 1435 pojawiła się Byrcza, a w 1448 Byercza, natomiast w 1645 Biercza. roku 1446 pochodzi informacja o pierwszym naczelniku Birczy, który rozstrzygnął spór dotyczący pierwszych mieszkańców osady. Rok później Birczę nabył Jerzy Matiaszowicz ze Zboisk, którego spadkobiercy zaczęli przyjmować nazwiska rodowe, wywodzące się od nazwy osady tj. Bireckich. Rodzina ta należąca do średniej szlachty wywodziła się z Węgier, posiadała herb "Gozdawa". Z chwilą uzyskania praw miejskich przez Birczę, herb ten stał się jej pierwszym herbem (białe lilie na czerwonym polu). Zmiana właścicieli przyniosła za sobą zmianę charakteru osady. Wraz z nabyciem osady przez nowego właściciela zmienił się także jej charakter. Bircza pierwotnie lokowana na prawie wołoskim, miała od tej pory nowego sołtysa Jana, który był zwierzchnikiem wsi lokowanej na prawie niemieckim. Początki wieku XVI były dla mieszkańców Birczy niezwykle tragiczne. W 1464 roku pojawia się opidium Novibród-miasteczko Nowybród z suburbiem Bircza-przedmieście Bircza. W 1465 roku występuje Johannes Advocatus in Byrcza, czyli pierwszy wójt dziedziczny Jan. Tego samego roku pojawiają się imiona nowych wójtów Stanisława i Mateusza, którzy są braćmi. O tym jak bardzo zmienia się skład ludności osady może świadczyć utworzenie w 1478 roku parafii obrządku łacińskiego. W 1569 roku pojawia się nazwa advocatus Civitatis Buercza, a więc wójt miasta Birczy, a nie tylko miasteczka — rozpoczyna się dla Birczy okres największego rozkwitu. Od 1597 roku pojawia się urząd burmistrza. Zmiany ustrojowe pociągnęły za sobą zmiany materialne na wyglądzie osady. Na środku rynku została wybudowana siedziba władz miejskich - ratusz. Rozwojowi Birczy sprzyjały występujące od 1584 roku przywileje na jarmarki 3 razy w roku i targi raz w tygodniu. Pomyślnie rozwija się rzemiosło. W 1589 roku w mieście było 49 budynków, zamieszkiwało w nich 245 mieszkańców. W 1584 roku

przystąpiono do budowy szkoły, gdzie wykładał między innymi nauczyciel sprowadzony z Akademii Krakowskiej. W 1603 roku zbudowano drewniany kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Panny z fundacji Jana i Szymona Błońskich, 30 konsekrowany w 1743 roku, przez biskupa przemyskiego Wacława Hieronima Sierakowskiego. Z 1605 roku pochodzi wzmianka o pierwszym szpitalu dla ubogich wraz z kościołem św. Ducha. Znaczne zniszczenia przyniosły wojny szwedzkie w poł. XVII wieku oraz najazd tatarski w 1672 roku. W 1680 roku zbudowano drewnianą cerkiew, a w I poł. XVII wieku istniała już synagoga. Dziedziczni właściciele Bireccy jak i Drohojowscy przyjmując cały klucz birczański z okolicznymi wsiami nie ingerowali w wewnętrzne sprawy osady. Okres XVIII i I połowy XIX wieku to czas uzależnienia mieszkańców od często zmieniających się właścicieli. Stan ten pogarszał się powodując podział miasta. Powodowało to ograniczenia praw samorządu miejskiego oraz swobody osobistej. Trwało to do czasu powstania zaboru austriackiego. Austriacy powołali Urząd Dominikalny Bierecki, który zarządzał miastem i okolicznymi wsiami, w latach 1772- 1855 podlegał mu Urząd Miejski reprezentujący mieszkańców. Sądownictwo w tym czasie odbywało się na zamku lub w mieszkaniach wójtów. Podupada działalność szkoły parafialnej, a pojawia się szkoła żydowska. Budynek szpitala zostaje rozebrany. Zakończenie tego okresu: 1846 roku właściciel miasteczka Adam Wojciech herbu Habdank-Kowalski na czele mieszkańców rozbił znajdujące się w okolicy oddziały zbuntowanych chłopów i dopiero wiosną ludów w 1848 roku i uwłaszczenie chłopów wpłynęło na poprawę warunków miejscowej ludności. W 1866 roku powołano samorząd terytorialny reprezentowany przez powiatową radę w Birczy i Wydział powiatowy. W 1868 roku po wyodrębnieniu sądownictwa od administracji państwowej powołano CK Sąd Powiatowy w Birczy, a w 1869 roku powołano CK powiatową komisję szacunkową. Ten stan rzeczy trwał aż do 1876 roku, kiedy to siedzibę powiatu przeniesiono do Dobromiła. W 1924 roku zaczęto budowę nowej murowanej cerkwi grekokatolickiej projektu inż. Jewhena Nahirnyja ze Lwowa, którą ukończono w 1939 roku. Powstała w stylu bizantyjskim, jej długość i szerokość wynosiła 32 m, natomiast wysokość 36 m. Msze odbywały się w niej do 1944 roku. Po wojnie cerkiew przeznaczono na magazyn drewna, który funkcjonował tam do początku lat 60. Następnie zdjęto z niej dach i w 1969 roku wysadzono. Jej gruzy pozostawały na cerkwisku do końca lat 70.XX wieku. W połowie lat 80.XX wieku na cerkwisku zorganizowano plac targowy. Pierwsza połowa II wojny światowej to wzrost liczby mieszkańców, zmiany w strukturze narodowościowej. A następnie przez politykę hitlerowskich Niemiec następuje zmniejszenie liczby ludności. Stan ten pogarszają napady UPA. Po wyzwoleniu 31 dokonano wybory burmistrza, a następnie powołany zostaje wójt gminy zbiorczej w Birczy. Bircza stała się siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej. Od 1949 roku następuje stopniowa odbudowa życia gospodarczego i kulturalno-oświatowego w gminie. Gmina Bircza w obecnym kształcie powstała po II wojnie światowej. Od średniowiecza część obszaru gminy należała do ziemi przemyskiej, a część do ziemi sanockiej. W czasie II Rzeczypospolitej miejscowości leżące na terenie obecnej gminy Bircza należały do powiatu dobromilskiego województwa lwowskiego. Dnia 17 stycznia 1940 roku gmina weszła w struktury administracyjne ZSRR jako rejon birczański obwodu drohobyckiego. Od 3 listopada 1941 roku do lipca 1944 roku jednostka funkcjonowała jako *Landgemeinde* Bircza w składzie *Landkreis* Przemyśl. W 1944 roku gminę przyłączono do

powiatu przemyskiego. Gmina weszła w skład utworzonego 18 sierpnia 1945 woj. rzeszowskiego. Według stanu z dnia 1 lipca 1952 roku gmina składała się z 15 gromad: Bircza, Bircza Stara, Boguszówka, Brzuska, Huta Brzuska, Jasienica Sufczyńska, Korzeniec, Krajna, Leszczawa Dolna, Łodzinka Górna, Łomna, Nowa Wieś, Rudawka ad Bircza, Sufczyzna i Wola Korzeniecka. Jednostkę 28 zniesiono 29 września 1954 roku wraz z reformą wprowadzającą gromady w miejsce gmin. Jednostkę przywrócono w tymże powiecie i województwie 1 stycznia 1973 roku po reaktywowaniu gmin, jednak znacznie powiększoną – doszły Cisowa z gminy Krasieczyn (odłączona z powrotem w 1993); Łodzinka Dolna z gminy Rybotycze; Kuźmina, Leszczawa Górna, Leszczawka i Roztoka z gminy Kuźmina; Borownica, Jawornik Ruski, Kotów, Żohatyn z gminy Żohatyn. 1 czerwca 1975 roku terytorialnie zwiększona gmina Bircza weszła w skład nowo utworzonego województwa przemyskiego, a od 1999 roku województwa podkarpackiego.

Miasto i Gmina Bircza położona jest na górzystym terenie Pogórza Przemyskiego, wchodzącym w skład zewnętrznych Karpat Wschodnich, a w szczególności makroregionu zwanego Pogórzem Środkowo-Beskidzkim. Sąsiaduje z następującymi gminami: Dynów, Dubiecko, Krzywca, Krasieczyn, Fredropol, Ustrzyki Dolne, Olszanica, Tyrawa Wołoska, Sanok, Dydnia i Nozdrzec. W gminie Bircza komunikację tworzą: droga krajowa Nr 28 w kierunku Bieszczad - będąca główną trasą komunikacyjną, droga wojewódzka Nr 890 Kuźmina -Krościenko oraz drogi powiatowe i gminne, które stanowią bezpośrednią obsługę komunikacyjną terenów poszczególnych wsi. W skład gminy wchodzi 24 sołectwa: Bircza, Boguszówka, Borownica, Brzezawa, Brzuska, Huta Brzuska, Jasienica Sufczyńska, Jawornik Ruski, Korzeniec, Kotów, Kuźmina, Leszczawka, Leszczawa Dolna, Leszczawa Górna, Lipa, Łodzinka Górna i Łodzinka Dolna, Malawa, Dobrzanka, Nowa Wieś, Roztoka, Rudawka, Stara Bircza, Sufczyzna, Wola Korzeniecka, Żohatyn.

Powiecie Przemyskim jest największa. Powierzchnia gminy Bircza wynosi 254 km², 34% stanowi powierzchni rolnej a 59% lasy zajmują Piękne pogórza, o rusztowym układzie grzbietów porastają lasy jodłowo-bukowe z roślinnością wschodnio-karpacką. W 1991 roku na terenie gminy Bircza powstał leśno-geologiczno-krajobrazowy Rezerwat Przyrody „Krępak”. Na powierzchni 138,46 ha zachowany jest ze względów dydaktycznych, naukowych i krajoznawczych las jodłowo-bukowy wraz z charakterystycznym runem dla podgórskiej buczyny karpackiej. Można tu spotkać rzadkie chronione rośliny, np.: wawrzynek wilcze łyko, podkolan biały, widłak jałowcowaty. Na obszarze wsi Łodzinka, Krajna i Wola Korzeniecka zlokalizowany jest rezerwat „Reberce”. Jego celem jest ochrona starodrzewia jodłowego. Powierzchnia wynosi 190,96 ha. Główne walory rezerwatu to pierwotny charakter lasu oraz bogactwo świata zwierzęcego i roślinnego. Jego charakterystycznymi elementami są: storczyk, bluszcz pospolity, ciemiężycza zielona, olszynka karpacka. Z bogatej fauny należy wymienić: orlika krzykliwego, trzmiełojada, wilka, rysia, żbika, kunę, gniewosza plamistego, myszołowa, traszkę karpacką, rzekotkę drzewną, kumaka nizinny. W miejscowości Korzeniec znajduje się stanowisko dokumentacyjne „Skiby Sufczyzny na synklinę Brzuski”. W miejscowości Jawornik Ruski znajdują się odkryte w 1955 roku pokłady diatomitu, który wykorzystywany jest w przemyśle jako materiał pomocniczy w urządzeniach filtracyjnych, stanowi wypełniacz w produkcji farb, lakierów, gumy, papieru,

tworzyw sztucznych. Na szczególną uwagę zarówno pod względem krajobrazowym i zabytkowym zasługuje miasto Bircza, z zachowanym układem urbanistycznym z centralnie usytuowanym prostokątnym rynkiem o ukośnym przebiegu ulic, ukształtowanych przez przebieg starego szlaku handlowego. Miasto i Gmina Bircza to nie tylko piękne widoki, dobre i malownicze drogi i serpentyny, ale również ciekawe zabytki architektury sakralnej i świeckiej. Są tu liczne zabytkowe kapliczki i kościoły. Wśród nich jest 8 cerkwi, ponad 20 cmentarzy (w większości nieczynnych), liczne kapliczki, w tym dwie kaplice grobowe.

OBIEKTY ZABYTKOWE

Kościół parafialny pw. Św. Stanisława Kostki

W obrębie historycznego założenia urbanistycznego, na południowy-wschód od Rynku w latach 1921-1926 roku na miejscu pierwotnego drewnianego wybudowany został **kościół parafialny pw. św. Stanisława Kostki**, według projektu znanego przemyskiego architekta Stanisława Majerskiego. Jest to obiekt orientowany, murowany, zbudowanym na planie krzyża łacińskiego, trójnawowy z transeptem i wielobocznie zamkniętym prezbiterium, do którego przylegają dwa aneksy: zakrystia i składzik. Przed elewację frontową w centrum wysunięta kwadratowa wieża z wejściem do wnętrza. Wszystkie ściany i naroża elewacji oskarpowane. Nawa nakryta dachem siodłowym, prezbiterium dachem 5-ciopółciowym, nad transeptem 3-półciowy, nad zakrystią i składzikiem pulpitowy. Na skrzyżowaniu nawy głównej i poprzecznej ośmioboczna sygnaturka z ażurową latarnią, nakryta wysokim hełmem, od frontu wieża nakryta dachem wieżowym zwieńczona krzyżem osadzonym na kuli. Część wyposażenia została przeniesiona ze starego drewnianego kościoła w tym ołtarz główny i boczne: Matki Bożej, Najświętszego Serca Pana Jezusa, Świętej Rodziny, Świętego Antoniego. Na uwagę zasługują umieszczone w prezbiterium witraże figuralne przedstawiające patrona kościoła i Chrystusa, w zakrystii meble przyściennie z wbudowanym lawaterzem, w przedsionku głównym marmurowa kąpielnica oraz dwie tablice: upamiętniająca konsekrację kościoła i ołtarza głównego przez biskupa Wacława Hieronima Sierakowskiego w 1743 roku i epitafium Michała z Humnisk Humnickiego zmarłego 24 października 1814 roku. W 2007 roku przystąpiono do prac wzmacniających konstrukcję zabytkowej świątyni. Rozpoczęto od wykonania prac osuszających fundamenty i pobliskiego terenu. Następnie przeprowadzono prace remontowe więźby dachowej i wymieniono pokrycie dachowe, stosując jako materiał blachę miedzianą, w miejsce poprzedniej blachy ocynkowanej. Rok później przystąpiono do prac przy elewacji w zakresie wymiany tynków i malowania elewacji. Nastąpiła też częściowa wymiana stolarki okiennej, a także konserwacja ślusarki i wykonanie szyb osłonowych dla konserwowanych w 2007 roku witraży. We wnętrzu kościoła wymieniono zniszczoną posadzkę z płytek 32 ceramicznych na granitową. Ostatnim etapem prac był remont chodników na placu kościelnym oraz wykonanie nowego ogrodzenia. Równocześnie z pracami budowlanymi prowadzone były prace przy wyposażeniu ruchomym. W latach 2007-2008 przeprowadzono konserwację techniczną i estetyczną obrazu Świętej Rodziny datowanego na połowę XVII wieku, wykonanego techniką temperową na drewnie. W latach następnych wykonano konserwację XVIII-wiecznego ołtarza głównego, pochodzącego z dawnego, drewnianego kościoła parafialnego. W związku z powstaniem

nowego kościoła zaistniała konieczność wybudowania plebanii. Projekt według wskazówek ówczesnego proboszcza księdza Cząstki z Leszczawy, opracował Józef Chrobak. Budowa jej trwała trzy lata, od 1926 roku. Budynek usytuowano na południe od kościoła. Ma charakter willowy. Jest obiektem murowanym, parterowym, częściowo podpiwniczonym z nieużytkowanym poddaszem. Całości nakryta dachem wielopołaciowym o niewielkich uskokach w połowie długości, przykryty blacha miedzianą. Jedynym zabytkowym obiektem zachowanym we wnętrzu jest datowany na 1929 roku piec kaflowy. W latach 1998- 2000 przeprowadzono adaptację części strychu, tym samym zmieniając kąt nachylenia dachu. Kapitałny remont rozpoczęto w 2010 roku. Wykonano wówczas izolację, drenaż opaskowy, ocieplenie ścian wewnętrznych poddasza i stropów, remont elewacji, przeprowadzono również modernizację kanalizacji, kotłowni i montaż kolektorów słonecznych. Na rok 2025 zaplanowano wykonanie izolacji przeciwwilgociowej budynku oraz tynku ciepłochronnego. Inwestycja współfinansowana jest ze środków Rządowego Programu Odbudowy Zabytków oraz budżetu Miasta i Gminy Bircza.

Pałac Humnickich

Do cennych, świeckich obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie miasta Bircza należy zaliczyć murowany *pałac Humnickich* powstały w 1 połowie XIX wieku na XVII-wiecznych piwnicach zamku obronnego. Bireccy wybudowali tu drewniany dwór obronny otoczony fortyfikacjami ziemnymi z bastionami. Najstarsze wzmianki o budowlu obronnej na tych ziemiach pochodzą z 1 poł. XVIII w. Był to zamek drewniany, podpiwniczony budynkiem mieszkalnym, należący do rodziny Błońskich. Na przełomie XVIII i XIX wieku. był już własnością Humnickich herbu Gozdawa, którzy wykorzystując murowane piwnice przebudowali go w okazałą rezydencję murowaną. W 1841 roku zamek trafił w ręce Kowalskich, a w latach 60. XIX wieku rezydencja znowu uległa gruntownemu remontowi. Zlikwidowano wówczas wszystkie zabudowania przylegające do elewacji zachodniej i północnej, stworzono folwark powyżej zamku, ogrodzono cały teren, dobudowano dwie baszty oraz powstał malowniczy park otaczający Pałac Humnickich w Birczy. Kowalscy mieszkali tutaj do 1936 roku, kiedy to zmarł ostatni męski potomek rodu z linii birczańskiej Stanisława. Na mocy reformy rolnej w 1944 roku zespół pałacowy upaństwowiono. Podczas walk polsko-ukraińskich w 1945 roku budynek strawił pożar, w skutek czego został on częściowo rozebrany. W latach 50.XX wieku odbudowano spaloną część południową (bez zachowania pierwotnej architektury) i przeznaczono na szkołę. Budynek w części południowej parterowy, a w części północnej piętrowy z przylegającymi zachodnimi basztami. Przykryto go dwuspadowym dachem (eternit, blacha). Kolejna rozbudowa miała miejsce w latach 70.XX wieku i zakończyła się nadbudową skrzydła południowego, która zrównała wysokość całego korpusu obiektu. Funkcjonował tu wówczas internat szkoły podstawowej. Do dnia dzisiejszego zachował się kształt budynku z okresu przebudowy. We wrześniu 2013 roku rozpoczęły się prace remontowo-konserwatorskie w ramach zadania "Rewaloryzacja i rekonstrukcja części pałacu - parter wraz ze zmianą sposobu użytkownika z funkcji oświatowo-mieszkalnej na funkcję usługową – obsługi ruchu turystycznego, bazę noclegową i konferencyjno-szkoleniową wraz z zapleczem gastronomicznym". W wyniku prowadzonych prac w baszcie zachodniej wzniesionej na

planie oktagonu na parterze ukazał się fragment malowideł przedstawiający sceny z „Pana Tadeusza” Adama Mickiewicza prawdopodobnie pochodzące z XIX wieku.

Park

Istniejący zabytkowy park zlokalizowany przy pałacu Humnickich w Birczy założony został na przełomie XVIII – XIX wieku przez ostatnich właścicieli Kowalskich. Cały teren jak wynika z historycznych zapisów, był ogrodzony.

Na rok 2025 zaplanowano prace rewitalizacyjne, które obejmują wykonanie schodów terenowych, alejek parkowych z kostki granitowej, budowę altany oraz pomostu nad stawem, oświetlenia alejek i ul. Parkowej, monitoringu wizyjnego oraz wykonanie nasadzeń drzew i krzewów ozdobnych.

Zagospodarowanie terenu wokół Pałacu Humnickich ma na celu przywrócenie funkcji rekreacyjnej parku. Zachowanie istniejącego układu alejek, polany, stawu, wejścia do parku, nie zmieni pierwotnego charakteru i wyglądu parku. Park po rewitalizacji będzie w pełni dostosowany dla potrzeb lokalnej społeczności, turystów i osób niepełnosprawnych. Wprowadzone elementy małej architektury uczynią go bardziej atrakcyjnym i przyjaznym. Zaakcentowane dwoma słupami bramowymi wejście do parku, w nieznaczny sposób przybliży istnienie pierwotnego historycznego ogrodzenia. Lokalizacja ogrodu z fontanną i ławkami, pozwoli skupić uwagę na zabytkowej fasadzie Pałacu Humnickich. Zaprojektowana pomiędzy istniejącym zadrzewieniem altanka, stworzy możliwość odpoczynku i relaksu w otoczeniu pięknej zieleni. Drewniana platforma nad stawem, umożliwi bezpieczne zejście do lustra wody jak również będzie miejscem odpoczynku na zaprojektowanych ławkach schodkowych i leżakowych.

Kaplica grobowa rodziny Kowalskich

Na uwagę zasługuje również **kaplica grobowa rodziny Kowalskich** usytuowana na Cmentarzu komunalnym, w jej centralnej części. Wybudowana została około 1847 roku przez ówczesnego właściciela Birczy Adama Kowalskiego prawdopodobnie w celu pochowania swojego ojca Jana Ignacego. Jest obiektem murowanym, na rzucie prostokąta z półkoliście zamkniętą ścianą prezbiterium, jednokondygnacyjnym z niedostępną kryptą grobową, nakrytym wysokim, siodłowym dachem z wielopołaciowym nakryciem części tylnej zwieńczonym wieżyczką z krzyżem. Elewacja tynkowana, z gzymsem okapowym, od frontu wysoki szczyt zwieńczony łukiem falistym z trzema bocznymi uskokami pośrodku z prostokątną wnęką zakończoną u góry prostym łukiem. Nosi ona cechy baroku ludowego. Około roku 1990 Urząd Gminy Bircza przeprowadził jej gruntowny remont.

VI. CHARAKTERYSTYKA WSI Z TERENU MIASTA I GMINY BIRCZA

Boguszówka - to wieś, która leży nad potokiem Korzenką, będącym dopływem Stupnicy, około 4 km od Birczy, przy drodze łączącej Birczę z Przemyślem. Jej początki sięgają XIV wieku. W 1478 roku Rafał i Jan z Humnisk, noszący herb Gozdawa, założyli w tej miejscowości parafię rzymskokatolicką. Parafia istniała do 1643 roku, kiedy to została przeniesiona do Birczy. W 1841 roku wieś stała się własnością rodziny Kowalskich, noszących herb Habdank. 29 listopada 1945 roku Boguszówka została zniszczona przez pożar wywołany przez oddziały UPA. W latach 1975–1998 wieś administracyjnie należała do województwa przemyskiego. Z dawnych czasów zachowała się jedynie kapliczka z początków XX wieku.

Borownica - to wieś, która powstała w XVII wieku w pobliżu istniejącej huty szkła. Początkowo jej właścicielem był Romuald Tergonde. W połowie XIX wieku posiadłość, w skład której wchodziły Ulucz, Borownica, Hłomcza i Chruszczówka, należała do Teodora Ternonde. W 1945 roku wieś została spalona, jednak zachował się murowany kościół pod wezwaniem Najświętszego Serca Pana Jezusa, który pochodzi z 1850 roku. Świątynia została później rozbudowana w latach 1929-1930.

Brzeżawa - to wieś, która powstała w XV wieku, a pierwsze wzmianki o niej pochodzą z 1464 roku. Do najważniejszych zabytków należy drewniana cerkiew greckokatolicka pod wezwaniem św. Michała Archanioła, która obecnie pełni funkcję kościoła filialnego parafii rzymskokatolickiej w Lipie. Została zbudowana w 1843 roku na miejscu wcześniejszej świątyni. Jest to trójdzielna budowla o konstrukcji zrębowej, z jednokalenicowym dachem i trzema baniastymi hełmami o podobnych rozmiarach. W jej wnętrzu zachowały się cenne elementy, takie jak główny ołtarz z drugiej połowy XIX wieku, boczne ołtarze z drugiej połowy XVIII wieku, ikonostas z XIX wieku oraz polichromia figuralna z 1915 roku. W kościele prowadzone są systematyczne prace remontowe i konserwatorskie.

Brzuska - to wieś położona nad potokiem Słupnica. Pierwsze wzmianki o tej miejscowości pochodzą z 1418 roku, jednak odkryto tu także ślady osadnictwa z okresu wczesnego średniowiecza. Na początku XVI wieku istniała tu parafia prawosławna, działająca przy cerkwi pod wezwaniem św. Mikołaja Cudotwórcy. Cerkiew spłonęła razem z polichromią figuralną oraz XVIII-wieczną ikoną przedstawiającą Chrystusa Nauczającego. Do dziś zachowały się trzy murowane kapliczki, które pochodzą z XIX wieku.

Huta Brzuska - wieś położona nad potokiem Brzuska, która powstała w XVIII wieku w pobliżu huty szkła. W połowie XIX wieku właścicielką majątku tabularnego w Brzuskiej Hucie, obejmującego także Hucisko, była hrabina Tekla Humnicka. Wieś składa się z kilku przysiółków, w tym Kubówki, Majdanu, Dolnego Huciska, Krępaka, Granic, Błaszczówki, Baranówki, Żujowego Potoku, Piasku, Górnego Huciska, Zimnego Potoku, Wywozu oraz Podelakówki. Do dziś zachowało się kilka drewnianych domów, które powstały w połowie XX wieku i stanowią cenne zabytki.

Jasienica Sufczyńska - wieś znajduje się na południowy zachód od Birczy, nad dopływem Słupnicy. Powstanie wsi było związane z działalnością huty szkła w Sufczyńcu. Cennym reliktem przeszłości jest murowana, jednoprzestrzenna kapliczka z dwuspadowym,

siodłowym dachem pokrytym dachówką ceramiczną, datowana na lata 50. XIX wieku. Kapliczka została odnowiona w latach 60. XX wieku oraz na początku XXI wieku.

Jawornik Ruski - wieś położona jest malowniczo w dolinie Jawornika, a jej początki sięgają 1469 roku, kiedy to założono ją pod nazwą Jaworniczek. Do dzisiaj zachował się tu zespół cerkwi grekokatolickiej pod wezwaniem św. Dymitra, która od 1947 roku pełni rolę kościoła filialnego rzymskokatolickiego pod wezwaniem śś. Apostołów Piotra i Pawła. Drewniana cerkiew, wzniesiona w 1882 roku dzięki fundacji księdza Teodora Bekiusza, pochowanego na cmentarzu przycerkiewnym, stanowi wyjątkowy zabytek. Budowla jest trójdzielna, o konstrukcji zrębowej, z zakrystią od północy, a jej sanktuarium zamknięte jest trójbocznie. Cerkiew ma czterospadowy dach, z siodłowym dachem nad sanktuarium i babińcem, a nad zakrystią znajduje się pulpitowy dach, zwieńczony trzema kopułami z latarniami. Wnętrze cerkwi zachowało piękne polichromie i XIX-wieczny ikonostas, a sama budowla była remontowana w latach 60. i 80. XX wieku. Dzwonnica, murowana i parawanowa, pochodzi z czwartego ćwierćwiecza XIX wieku i została odrestaurowana w latach 80. XX wieku.

Korzeniec - miejscowość leży wzdłuż drogi Bircza-Przemyśl, około 3 km od Birczy. Została założona na początku XV wieku. W 1945 roku wieś została całkowicie spalona przez UPA. Dwa lata później przeniesiono z Łomnej kilka drewnianych zagród o tradycyjnym charakterze. Jednym z zachowanych elementów historycznych jest kapliczka z XIX wieku.

Kotów - to miejscowość położona 7-8 km na północny zachód od Birczy, u podnóża Piaskowej, Kamiennej, Bosaczka i Kołowa. Została założona w XV wieku. W okresie panowania Zygmunta Augusta funkcjonowała w Kotowie żupa solna. W połowie XIX wieku na terenie wsi działała huta szkła, produkująca zielone szkło butelkowe. Na północny zachód od Birczy znajduje się cerkiew grekokatolicka pod wezwaniem św. Anny, wzniesiona w latach 1923-1925 z częściowym wykorzystaniem materiałów z wcześniejszej świątyni. Cerkiew zaprojektowano na planie krzyża greckiego, z centralnie umieszczoną kopułą, w stylu architektonicznym krzyżowo-jednokopułowym, z konstrukcją zrębową, wykorzystując kilka gatunków drewna, takich jak modrzew, jodła, sosna i dąb. Po wysiedleniu ludności ukraińskiej w 1947 roku (akcja „Wisła”), obiekt został przejęty przez Państwowe Gospodarstwo Rolne (PGR) i używany jako magazyn na zboże. W 1993 roku, podczas praktyk studenckich, przeprowadzono prace zabezpieczające, w tym wzmocniono koronę zrębu w sanktuarium i babińcu, wyczyszczono wnętrze cerkwi, usuwając zgniłe elementy konstrukcyjne, wycięto samosiewy i odwodniono teren wokół obiektu. W 2012 roku Gmina Bircza, we współpracy z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, rozpoczęła trwające do dziś prace remontowo-konserwatorskie. **Krajna** - wieś obecnie nie istnieje. Założona z początkiem XVI wieku. W 1882 roku powstała tu cerkiew, która nie przetrwała do czasów obecnych. Mieszkańcy wsi zostali wysiedleni w trakcie akcji „Wisła”.

Kuźmina - to wieś założona w 1497 roku, której pierwszymi osadnikami byli Rusini. W XIX wieku należała do rodziny Pieściorowskich. W połowie i pod koniec XIX wieku właścicielem posiadłości tabularnej w Kuźminie był Ryszard Pieściorowski. Pierwsza cerkiew powstała tutaj w 1526 roku, ale nie zachowała się do dziś. W 1810 roku wybudowano kolejną drewnianą cerkiew grekokatolicką pod wezwaniem św. Dymitra. Należy do grupy cerkwi drewnianych, konstrukcji zrębowej, orientowanych. Jest to budynek dwudzielny, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, zakrystią od północy i szerszą nawą z kruchtą. Cerkiew nakryta jest jednokalenicowym dachem, z sygnaturką nad nawą. Od frontu przylega do niej

słupowa, dwukondygnacyjna wieża, której wysokość odpowiada wysokości cerkwi, nakryta dachem brogowym. Ściany cerkwi oszalowane są deskowaniem pionowym. We wnętrzu zachowały się XIX-wieczne nastawy ołtarza głównego i bocznych. Od 1938 roku cerkiew pełni funkcję kościoła rzymskokatolickiego pod wezwaniem Matki Bożej Nieustającej Pomocy. W latach 2008-2010 przeprowadzono jej kapitalny remont. Na przyległym cmentarzu parafialnym znajduje się neogotycka murowana kaplica grobowa z 1903 roku, zbudowana przez Ryszarda Pieściorowskiego, początkowo przeznaczona na kaplicę mszalną. We wnętrzu kaplicy zachował się drewniany neogotycki ołtarzyk. Kaplica stanowi jeden z najpiękniejszych przykładów kaplic grobowych na Podkarpaciu. Na wschód od wsi znajdują się fragmenty fortyfikacji dworskich. Mimo pożogi z 1945 roku, kiedy wieś została prawie całkowicie spalona, ocalało kilka drewnianych chałup z XIX wieku.

Leszczawa Dolna - wieś położona około 15 km na południe od Birczy w dolinie Słupnicy. Założona została w XV wieku przez Humnickich herbu Gozdawa. Pierwsze informacje pochodzą z 1464 roku. W 1507 r. działała tu parafia grekokatolicka, a od 1739 roku rzymskokatolicka. Przed 1743 rokiem wybudowany został drewniany kościół pw. św. Jana Chrzciciela, Nowy, murowany zaczął budować w 1932 roku ks. Andrzej Częstka, który ukończono po wojnie. W XIX wieku istniał tu dwór, folwark, młyn i tartak. Do 1960 roku istniała cerkiew grekokatolicka pw. św. Michała Archaniola, która została rozebrana.

Leszczawa Górna - miejscowość założona w XV wieku. Zachowane jest cerkwisko na przycerkiewnym cmentarzu oraz kapliczka na planie rombu. Śladami dawnych czasów są dwie murowane kapliczki z XIX wieku.

Leszczawka - wieś jest położona na północ od Kuźminy. Założona została w XVI wieku. W roku 1766 powstała w niej cerkiew, którą w latach 70.XX wieku rozebrano. W 1945 roku UPA podpaliła część drewnianych zabudowań.

Lipa - Wieś, położona 7 km na północny wschód od Birczy, w kierunku Jawornika Ruskiego, została założona na początku XV wieku. Pierwsza wzmianka o miejscowości pochodzi z 1436 roku. Do zachowanych obiektów należy zespół cerkwi grekokatolickiej pod wezwaniem św. Parskewii, który obejmuje drewnianą cerkiew z 1830 roku, murowaną dzwonnice parawanową z pierwszej połowy XIX wieku oraz kaplicę grobową Zarębów, wzniesioną około połowy XIX wieku. Cerkiew to trójdzielnny budynek z jednokalenicowym dachem i trzema hełmami. Kaplica ma plan kwadratu, z półkolistym zamknięciem prezbiterium, jest jednokondygnacyjna, przykryta dachem dwuspadowym, z sygnaturą zakończoną kulą i krzyżem. Przed II wojną światową wieś była rozproszona i składała się z oddzielnych osad o nazwach: Capora, Kiczary, Przysada i Kopania. Dziś Lipa to niewielka miejscowość. Na początku XXI wieku przeprowadzono prace remontowe zarówno przy cerkwi, jak i przy kaplicy.

Łodzinka - miejscowość powstała pod koniec XV wieku i leży 10 km na południowy wschód od Birczy. W XIX wieku wieś została podzielona na Łodzinkę Dolną i Górną. W Łodzince Dolnej funkcjonowała huta szkła, działająca od XIX wieku aż do 1917 roku. W pierwszej połowie XIX wieku wybudowano drewnianą cerkiew, która niestety nie przetrwała do dzisiejszych czasów. W 1946 roku większość mieszkańców została wysiedlona na Ukrainę.

Lomna - historycznie położona była nad jednym z dopływów Wiaru. Powstała w XV wieku. Pierwsze wzmianki pochodzą z 1494 roku. W 1947 roku mieszkańców wysiedlono na Ziemię Odzyskane.

Malawa - to wieś położona 6 km na zachód od Birczy, nad lewym dopływem Słupnicy. Została założona w 1450 roku. Pierwsza cerkiew na tym terenie powstała w 1510 roku, natomiast obecna, murowana świątynia została wzniesiona w XVIII wieku i poświęcona ku czci św. Teodozego Pieczerskiego. W drugiej połowie XIX wieku przeszła przebudowę, a jej charakterystyczna forma – dwu-kalenicowy dach z trzema hełmami – zachowała się do dnia dzisiejszego. Wnętrze cerkwi zdobi polichromia z okresu jej ostatniej renowacji. Obecnie cerkiew funkcjonuje jako filia kościoła rzymskokatolickiego w Lipie.

W Malawie istniał również dwór z XVII wieku, otoczony parkiem krajobrazowym. Został zniszczony w czasie II wojny światowej, a jego wyposażenie oraz cenne zbiory zostały zniszczone przez żołnierzy Armii Radzieckiej w 1939 roku.

Nowa Wieś - miejscowość położona na północny-wschód od Birczy przy drodze do Dubiecka. Powstała w połowie XV wieku. Po II wojnie światowej UPA spaliła domostwa, a ludność została wysiedlona.

Roztoka - Miejscowość położona jest w dolinie potoku Roztoki, w pobliżu starej drogi łączącej Bircze z Kuźminą i Krościenkiem. Najstarsze wzmianki o wsi pochodzą z 1538 roku, kiedy to była własnością rodziny Wzdowskich herbu Szreniawa. Na przełomie XVIII i XIX wieku miejscowość przeszła w ręce Adama Lewickiego. W 1804 roku nabył ją Sebastian Ostaszewski herbu Ostoja, a po jego śmierci odziedziczyła ją córka, Karolina Ostaszewska, zamężna z Aleksandrem Gniewoszem. Po II wojnie światowej miejscowość doświadczyła wysiedleń ludności rdzennych mieszkańców. Domostwa zostały zasiedlone przez osoby, które ucierpiały w wyniku pożarów w Kuźminie. Do cennych zabytków zachowanych w miejscowości należy cerkiew greckokatolicka, obecnie pełniąca funkcję kościoła filialnego pod wezwaniem Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Cerkiew, wzniesiona w 1936 roku na miejscu wcześniejszej z 1822 roku, jest drewniana i poświęcona Opiece Najświętszej Maryi Panny. Zbudowana na planie krzyża z centralną kopułą, jest jednym z nielicznych tego typu obiektów w regionie. Obecnie prowadzone są prace remontowo-konserwatorskie, które mają na celu zachowanie zabytkowej bryły budynku.

Rudawka - Wieś znajduje się na północny zachód od Birczy, w połowie drogi między Kortowem a Birczą. Została założona w XV wieku. W 1732 roku wzniesiono tu cerkiew pod wezwaniem św. Sawy, która obecnie jest kościołem rzymskokatolickim pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego. Cerkiew jest drewnianą budowlą zrębową, z hełmem nad nową wieżą i nad wejściem. W latach 70. XX wieku przeszła gruntowny remont, a w 2011 roku wykonano prace związane z wymianą więźby dachowej oraz pokrycia. W XVIII i XIX wieku na terenie wsi funkcjonowała huta szkła. W 1945 roku wieś została spalona przez UPA.

Sufczyzna - Wieś położona jest około 10 km na północ od Birczy, nad rzeką Słupnica. Od 1456 roku stanowiła własność szlachecką Stanisława, Mikołaja i Jana Kmitów. Następnie, od 1491 roku, przeszła w ręce Jerzego Bireckiego, syna Jerzego z Humnisk, dziedzica Birczy. W

1526 roku wieś została spalona przez Tatarów. Od 1541 roku miejscowość należała do Barbary Herburt. W połowie XIX wieku właścicielką posiadłości tabularnej Sufczyzna była Julia hr. Dembińska. W XIX wieku majątek przeszedł w ręce Adalberta hr. Dembińskiego, a potem Jana Stresów, do którego należała także huta szkła. Do 1939 roku w Sufczynie istniał folwark należący do hr. Tarnowskich.

W 1945 roku wieś została spalona przez UPA, ocalało tylko 6 gospodarstw. Zachował się natomiast kościół murowany pod wezwaniem św. Jadwigi Śląskiej. Jego prezbiterium to dawna kaplica dworska z XVIII wieku, do której na początku XX wieku dobudowano nawę, a około 1930 roku wieżę. W 1980 roku kościół przeszedł rozbudowę.

Wola Korzeniecka - wieś położona na południowy wschód od Birczy, około 6 km od niej. Pierwotnie nazwana Wolą Izbiczną, później Birecką. Powstała jako osada przy założonej przez Bireckich hucie szkła. Pierwsze wzmianki pochodzą z 1552 roku. We wsi zachowało się kilka drewnianych domów zrębowych.

Żohatyn - Wieś położona jest w dolinie potoku Jawornik, 10 km na zachód od Birczy. W 1441 roku została lokowana na prawie wołoskim. Na początku XVI wieku rozpoczęto budowę cerkwi, której późniejsza wersja pochodzi z XVII wieku i funkcjonowała aż do XIX wieku. W 1928 roku wzniesiono nową cerkiew pod wezwaniem Michała Archanioła, jednak została ona rozebrana w 1960 roku.

Do interesujących elementów krajobrazu kulturowego należy zaliczyć trzy murowane kapliczki z XIX wieku, w tym jedną słupową. Gmina Bircza, jako jedna z nielicznych w powiecie przemyskim, wyróżnia się bogatym zasobem obiektów zabytkowych, które zarówno w przeszłości, jak i obecnie, podlegają systematycznym pracom remontowo-konserwatorskim. Dzięki temu obszar ten przyciąga uwagę licznych zwiedzających oraz miłośników sztuki sakralnej i świeckiej.

KRAJOBRAZ KULTUROWY

Miasto i Gmina Bircza jest miejsko-wiejską jednostką administracyjną, zlokalizowaną na południowo-wschodnich krańcach Polski, w powiecie przemyskim, w województwie podkarpackim. Geograficznie znajduje się w Karpatach, na Pogórzu Przemyskim. Gmina obejmuje powierzchnię 254 km², co sprawia, że jest największą gminą w powiecie przemyskim pod względem powierzchni i jedną z większych w polskich Karpatach. Pomimo tak dużego obszaru, gęstość zaludnienia jest stosunkowo niska – liczy ona jedynie 6189 mieszkańców, co stanowi zaledwie 9% ludności powiatu przemyskiego. Gmina ta zajmuje 21,0% całkowitej powierzchni powiatu.

Karpaty, w których leży gmina Bircza, to teren o wyraźnym charakterze górzystym, charakteryzujący się znaczną lesistością. W gminie lasy zajmują aż 60% powierzchni, co stanowi około 15 634,9 ha, co jest wynikiem znacznie wyższym niż średnia w województwie podkarpackim, gdzie lasy zajmują 38,4 % powierzchni. W skali całych Karpat jest to region o wyjątkowo dużym stopniu zalesienia.

Krajobraz kulturowy Miasta i Gminy Bircza jest wynikiem wielonarodowej i wielokulturowej historii regionu. W przeszłości zamieszkiwali go przede wszystkim prawosławni, a po nich

grekokatolicy, katolicy rzymscy oraz Żydzi. W wyniku tej różnorodności, na tym terenie powstawało wiele obiektów sakralnych, w tym drewniane cerkwie, które często posiadały okazałe kopuły oraz wolnostojące dzwonnice. Cerkiewki były zwykle budowane na wzniesieniach, w otoczeniu drzew, najczęściej lip. Na tym terenie znajdował się również zamek Humnickich, który wznosił się na wzgórzu, widoczny z każdej strony, otoczony parkiem i zabudowaniami folwarcznymi.

Z czasem, na miejscu dawnych drewnianych cerkwi, zaczęły powstawać murowane kościoły rzymskokatolickie o smukłych kształtach i wysokich wieżach, przy czym wieże te były przyległe do głównych elewacji budowli. W krajobrazie Miasta i Gminy Bircza istotną rolę pełniły także kaplice grobowe fundowane przez szlachtę. Choć były niewielkich rozmiarów, stanowiły ważne przykłady architektury sakralnej z minionych epok.

Dodatkowo, w krajobrazie gminy widoczne są liczne przydrożne kapliczki, które występują w różnych formach: mogą to być kapliczki parterowe, dwukondygnacyjne, jednonawowe, przykryte dachem dwuspadowym lub brogowym. Usytuowane na pagórkowatym terenie, są widoczne z oddali, stanowiąc charakterystyczny element krajobrazu.

Zachowanie układu urbanistycznego dawnej Birczy, szczególnie sieci ulic oraz charakterystycznego ukształtowania terenu, ma kluczowe znaczenie dla ochrony krajobrazu kulturowego tej gminy. Pomimo niewielkiej liczby zachowanej zabudowy rynkowej, pozostałości te są ważnym świadectwem historii i powinny być starannie chronione.

ZABYTKI SAKRALNE

W południowo-wschodniej Polsce najliczniejszą grupę zabytków sakralnych stanowią drewniane cerkwie. Są one przykładem architektury, której forma wykształciła się w wyniku poszukiwań stylistycznych, mających na celu stworzenie tzw. "ukraińskiego stylu narodowego".

Pierwotnie cerkwie te były prawosławne, jednak po unii brzeskiej z 1596 roku stopniowo przekształcano je w cerkwie unickie (grekokatolickie), co w kolejnych wiekach stało się dominującą formą wyznania w Galicji, w tym na obszarze dzisiejszego województwa podkarpackiego. Zwykle cerkwie były dwuczłonowe, z centralnym sanktuarium i ołtarzem (prestoł). Nawa, w której gromadzili się wierni, była oddzielona od prezbiterium ścianą ikonostasową, a sama nawa najczęściej zwieńczona była kopułą.

W latach 2001-2003, dzięki współpracy województw śląskiego, małopolskiego i podkarpackiego, powstał Szlak Architektury Drewnianej. Do projektu dołączyło województwo świętokrzyskie w latach 2008-2009. Celem inicjatywy było zachowanie drewnianych zabytków architektury wiejskiej, takich jak kościoły, cerkwie, kapliczki przydrożne, domy, dworki, chałupy, zabudowania gospodarcze, karczmy, leśniczówki, pałacyki i skanseny. Na obiektach szlaku zamieszczono tablice informacyjne w trzech językach (polskim, angielskim i niemieckim), które zawierały krótki rys historyczny oraz mapkę szlaku z zaznaczeniem lokalizacji poszczególnych obiektów.

Szlak Architektury Drewnianej w województwie podkarpackim obejmuje 9 tras o łącznej długości 1202 km, a na trasie znajduje się 127 drewnianych obiektów. W gminie Bircza

przebiegają trasy II i III, które obejmują cerkiew pw. Archanioła Michała w Brzeżawie (1843 r.), cerkiew pw. św. Dymitra w Kuźminie (1814 r.) oraz cerkiew pw. Pokrow Przenajświętszej Bogarodzicy w Roztoce (1936 r.).

Cerkiewna architektura w gminie Bircza często przypominała wyglądem kościoły rzymskokatolickie. Cechą wyróżniającą były baniaste hełmy, budowane techniką szkieletową, które występowały w różnych rozmiarach. Przykłady takich cerkwi to te w Lipie (1830 r.) czy Jaworniku Ruskim (1882 r.), które miały dachu jedno- lub trójramiennie, zwieńczone trzema dużymi baniastymi hełmami. Znajdowały się tu także cerkwie jednoprzestrzenne, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium, nakryte jednokalenicowym dachem, jak ta w Leszczawce (1766 r.). Po wysiedleniu Ukraińców, wiele cerkwi zostało zaadaptowanych przez parafie rzymskokatolickie – przykładem są cerkwie w Brzeżawie, Jaworniku Ruskim, Kuźminie, Roztoce czy Rudawce. Niestety, część z tych obiektów uległa zniszczeniu, jak cerkiew w Brzuscie czy Leszczawie Dolnej, które zostały spalone, a inne, jak cerkiew w Leszczawce, zostały rozebrane.

Drugą najliczniejszą grupę sakralnych obiektów w omawianej gminie stanowią kościoły. Najstarszy z nich, zbudowany w 1743 roku, znajduje się w Leszczawie Dolnej. Największy kościół, pw. św. Stanisława Kostki, wzniesiono w Birczy na początku XX wieku, w latach 1921-1927. Uroczyste poświęcenie miało miejsce w 1924 roku, mimo że kościół nie był jeszcze w pełni ukończony. Budowę rozpoczął ks. dziekan Stanisław Okoński. Kościół jest murowany, ma kształt krzyża, jest trójnawowy, z transeptem i wielobocznie zamkniętym prezbiterium. W jego wnętrzu zachowało się barokowe wyposażenie przeniesione ze starego kościoła.

Oprócz cerkwi i kościołów w gminie Bircza funkcję sakralną pełniły także kaplice grobowe. Znajdują się one na cmentarzach w Kuźminie, gdzie w przeszłości odprawiano Msze Święte w czasie braku kościoła, oraz w pobliżu cerkwi i cmentarza w Lipie.

ZABYTKI ARCHITEKTURY REZYDENCJONALNEJ

Najważniejszym zabytkiem architektury rezydencjonalnej Miasta i Gminy Bircza jest bez wątpienia pałac Humnickich. W pierwszej połowie XVIII wieku zamek, będący wówczas własnością Błońskich, był w przeważającej części drewniany, choć posiadał również murowane elementy. Wkrótce potem przeszedł w ręce hrabiów Humnickich – początkowo Mikołaja, a około 1840 roku Józefy z Humnickich Borkowskiej. W połowie XIX wieku zamek przeszedł gruntowną przebudowę, a dotychczasową drewnianą konstrukcję zastąpiono murowaną rezydencją. W pobliżu, od strony zachodniej, rozciągał się majdan gospodarczy, a na terenie zespołu znajdowało się sześć innych drewnianych budynków. W 1841 roku pałac przeszedł w ręce Jana Ignacego Kowalskiego, który był jego właścicielem aż do wybuchu II wojny światowej. Kowalscy, chcąc nadać skromnemu założeniu Humnickich charakter bardziej reprezentacyjny, przystąpili do ambitnej przebudowy zamku. W latach 60. XIX wieku rozpoczęto modernizację budowli, której celem było przekształcenie rezydencji w okazały pałac oraz pełna reorganizacja jego otoczenia. Zamek, o dziewięciu osiach i dwóch kondygnacjach, wyróżniał się wysokim przyziemiem od strony zachodniej, nakryty był dachem kalenicowym. Jego centralna część, wysunięta w obu elewacjach w formie ryzalitów, została zwieńczona trójkątnymi przyczółkami. Elewacja wschodnia, od strony frontowej,

posiadała bogato zdobiony portyk, którego półkoliste arkady prowadziły do wnętrza pałacu. Nad portykiem znajdował się taras z tralkową balustradą, ozdobioną rzeźbionymi detalami na słupkach. Część elewacji przylegająca do baszty była otwarta arkadową loggią. Same baszty różniły się zwieńczeniami: wschodnia miała stożkowy dach, a zachodnia attykę o falistym kształcie. Przed wybuchem wojny pałac był zdobiony obrazami olejnymi autorstwa Brandta i Kossaka, a zachodnia baszta pełniła funkcję biblioteki, w której znajdowały się malowidła przedstawiające sceny z „Pana Tadeusza”.

Do dzisiaj nie przetrwały dwory w Malawie, Jasienicy Sufczyńskiej i Leszczawie Dolnej. Dwór w Malawie, pochodzący z XVII wieku, istniał do II wojny światowej, kiedy to został zniszczony przez żołnierzy Armii Radzieckiej – najpierw zdewastowano wyposażenie oraz zbiór biblioteczny, a potem zniszczono sam budynek. Z dworu w Jasienicy Sufczyńskiej pozostały jedynie nieliczne drzewa parkowe. Z kolei dwór w Leszczawie Dolnej, wybudowany w XIX wieku, był częścią kompleksu obejmującego folwark, młyn i tartak.

ZABUDOWA

Historia zabudowy wsi opierała się głównie na budynkach drewnianych, zarówno mieszkalnych, jak i gospodarczych. W wykazie zabytków z końca lat 90. XX wieku znalazły się 88 obiektów drewnianych (78 domów mieszkalnych, 5 stodoł, 2 kuźnie, 1 spichlerz, 2 brogi). Do dzisiaj zachowało się 69 tych budynków (64 domy, 2 stodoły, 2 kuźnie, 1 spichlerz). W tym okresie na terenie gminy istniało 10 drewnianych zagród, składających się z domu i stodoły, domu i kuźni, domu i brogu oraz domu i spichlerza. Dziś przetrwały tylko zagrody w Korzeńcu (dom i kuźnia), Rudawce (dom i spichlerz), Woli Korzenieckiej oraz Żohatynie (dom i stodoła).

Zachowana drewniana zabudowa mieszkalna to głównie budynki wznoszone w konstrukcji zrębowej, charakterystycznej dla tej części regionu. Przeważający typ domu to parterowy obiekt na planie prostokąta, kryty dachami dwuspadowymi lub czterospadowymi. Budynki te pochodzą z końca XIX wieku, początku XX wieku oraz z lat 20. i 30. XX wieku.

Wśród drewnianej zabudowy wiejskiej tylko w Birczy zachowały się murowane budynki mieszkalne. Jest ich 12, zbudowanych głównie w okresie międzywojennym. Część z nich stanowi zabudowę wschodniej pierzei rynku. Warto zwrócić uwagę na budynek przy ul. Spółdzielczej 5, który charakteryzuje się klasycyzującym stylem. Bircza, jako dawne miasteczko, posiada wyraźnie zachowany układ urbanistyczny. Wśród obiektów publicznych znajduje się szkoła wybudowana przed 1914 rokiem oraz budynek Sióstr Zakonnych z końca XIX wieku. Z dawnej, drewnianej zabudowy małomiasteczkowej Birczy przetrwało kilka domów mieszkalnych, z których najstarszy pochodzi z drugiej połowy XIX wieku. Z obiektów użyteczności publicznej zachowało się przedszkole z początku XX wieku oraz koszary wojskowe z lat 40. XX wieku, które obecnie pełnią funkcję wielorodzinnego domu mieszkalnego.

KAPLICE I KAPLICZKI

Kaplice i kapliczki stanowią istotny element krajobrazu kulturowego. Na terenie gminy zarejestrowano 32 obiekty tego typu, posiadające charakter zabytkowy. Wśród nich

znajdują się trzy kaplice grobowe, usytuowane na cmentarzach w Birczy, Lipie i Kuźminie, oraz kapliczka na cmentarzu w Jaworniku Ruskim. Z 32 kaplic i kapliczek jedynie jedna, znajdująca się w Leszczawie Górnej, została wykonana z drewna. Pozostałe obiekty zbudowane są z cegły lub kamienia. Architektura tych kaplic i kapliczek jest niezwykle różnorodna – obejmuje zarówno formy wnękowe i arkadowe, jak i domkowe. Przykładem kapliczki arkadowej jest ta w Kuźminie, nakryta czterospadowym dachem. Z kolei obiekty w Leszczawie Dolnej i Lipie to kapliczki wnękowe, o prostokątnym rzucie, podzielone na dwie kondygnacje i nakryte dachem dwuspadowym. Inny typ kapliczki wnękowej reprezentuje kapliczka z dwiema wnękami w Żohatynie, przykryta dachem brogowym i zwieńczona krzyżem. Większość kaplic znajdujących się na terenie gminy ma formę prostokątną, jest jednokondygnacyjna, zwieńczona gzymsem i przykryta dachem dwuspadowym. Wyjątkiem jest neogotycka kaplica grobowa Pieściorowskich w Kuźminie. Najstarszym obiektem jest kaplica w Woli Korzenieckiej, wzniesiona na przełomie XVIII i XIX wieku, podczas gdy inne powstały w połowie oraz pod koniec XIX wieku, a także na początku XX wieku. Do rejestru zabytków wpisanych jest 15 obiektów. Na terenie gminy zachowały się dwa krzyże przydrożne: drewniany krzyż z lat 60. XX wieku w Brzusce oraz drewniano-murowany krzyż z początku XX wieku w Kuźminie.

CMENTARZE

Na terenie Miasta i Gminy Bircza znajduje się 29 cmentarzy o charakterze zabytkowym, w tym jeden żydowski w Birczy, jeden zielonoświątkowców w Brzeżawie, jeden z okresu I wojny światowej w Hucie, cztery cmentarze rzymskokatolickie w Łodzinie oraz pozostałe greckokatolickie. Cmentarz żydowski w Birczy zachował około 50 macew, głównie w południowej części kirkutu. Na cmentarzu zielonoświątkowców w Brzeżawie znajduje się kamienna „stela” z 1929 roku.

Największą liczbę oraz najbardziej interesujące nagrobki pod względem formy i materiału można znaleźć na rzymskokatolickim cmentarzu „starym” w Birczy. Pochowani są tam właściciele miejscowości oraz proboszcz birczański, ks. Dziekan Stanisław Okoński, który był inicjatorem budowy kościoła pw. Stanisława Kostki. Cmentarz ten charakteryzuje się obeliskami marmurowymi, żeliwnymi krzyżami, kamiennymi grobowcami ogrodzonymi kutymi balustradami, a także kaplicą grobową Kowalskich, zbudowaną około 1850 roku przez ówczesnego właściciela Birczy, Adama Kowalskiego.

W wyniku wysiedleń ludności greckokatolickiej w latach 40. XX wieku, wiele cmentarzy stało się nieużywanych i mają charakter skromnych nekropolii z ziemnymi mogiłami i metalowymi lub drewnianymi krzyżami. Wiele z nich posiada jedynie nieliczne kamienne nagrobki, często upamiętniające właścicieli wsi lub duchownych. Wyjątkiem są czynne cmentarze w Leszczawie Dolnej i Lipie, które zachowały dobrze utrzymane kamienne, betonowe nagrobki oraz żeliwne krzyże.

Cmentarze pozostające w użytkowaniu znajdują się również w Borowicy, Brzeżawie i Jaworniku Ruskim. Na terenie dawnych miejscowości Krajna i Łomna pozostały jedynie trudne do rozpoznania miejsca po cmentarzach. Większość z tych nekropolii nie posiada ogrodzeń.

Cztery cmentarze z terenu gminy zostały wpisane do rejestru zabytków: rzymskokatolicki tzw. „stary” oraz żydowski cmentarz w Birczy, a także dwa greckokatolickie cmentarze przycerkiewne w Lipie i Jaworniku Ruskim.

Dodatkowo, na terenie Miasta i Gminy Bircza znajdują się trzy cmentarze założone po 1945 roku: komunalny cmentarz w Birczy oraz rzymskokatolickie cmentarze w Kuźminie i Lipie. Na cmentarzach w Birczy i Kuźminie znajdują się kwatery żołnierzy poległych w latach 1945–1947.

DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE

Miasto i Gmina Bircza, z uwagi na swoje położenie na pograniczu kulturowym i wyznaniowym, stanowi unikalną przestrzeń, oferującą różnorodną ofertę kulturalną, zarówno tradycyjną, jak i współczesną. Dziedzictwo kulturowe tego regionu, tworzone przez wieki przez społeczność wielonarodową, wielokulturową i wielowyznaniową, jest nieocenionym skarbem. Przez stulecia współistniały tu trzy główne nacje: polska, ruska i żydowska, z własnymi świątyniami, miejscami pochówku, kulturą, folklorem i zwyczajami. Istniały także liczne organizacje społeczne i towarzystwa.

Wydarzenia historyczne, zwłaszcza okres II wojny światowej i pierwsze lata powojenne, spowodowały znaczne zniszczenia w bogactwie kultury, która wykształciła się na styku trzech narodów. Współczesna tendencja to ponowne odkrywanie i popularyzowanie tej fascynującej oraz skomplikowanej historii pogranicza.

Na terenie gminy działa wiele stowarzyszeń oraz organizacji pozarządowych. Do największych z nich należą Koła Gospodyń Wiejskich oraz Ochotnicze Straże Pożarne. Ponadto funkcjonują organizacje pozarządowe, które wspierają rozwój gminy, w tym Lokalna Grupa Działania Ziemia Przemyska. Ważnym punktem wsparcia młodzieży jest Stowarzyszenie Wspierające Rozwój Edukacji na Obszarach Wiejskich „Szansa”, które powstało w 2007 roku, z inicjatywy nauczycieli Gimnazjum w Birczy.

W 2014 roku powstało również stowarzyszenie działające przy Zespole Szkół w Birczy – „Tworzymy Lepszą Przyszłość”. Jego celem jest wspieranie, inicjowanie i pomoc w realizacji różnorodnych przedsięwzięć edukacyjno-kulturalnych dla dzieci i młodzieży, a także udzielanie wsparcia finansowego oraz pozafinansowego rodzinom i osobom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej.

Miasto i Gmina Bircza, we współpracy z Gminnym Ośrodkiem Kultury, Sportu i Turystyki, organizuje szereg wydarzeń kulturalnych o charakterze cyklicznym. Należą do nich: Regionalny Przegląd Teatrzyków Dziecięcych (maj), Dni Birczy (czerwiec) oraz Gminne Święto Plonów (sierpień). Dodatkowo, organizowane są warsztaty artystyczne, zajęcia w terenie na ścieżkach przyrodniczych, rajdy rowerowe oraz konkursy rękodzieła.

Świetlice wiejskie pełnią istotną rolę jako miejsca spotkań środowiskowych, zabaw, okazjonalnych przedstawień oraz dyskusji, pełniąc tym samym funkcję edukacyjną i integracyjną dla lokalnej społeczności.

ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

Miasto i Gmina Bircza była objęta badaniami terenowymi metodą Archeologicznego Zdjęcia Polski (AZP) zarówno w latach 90. XX wieku, jak i w okresie 2017–2019. Do tego czasu obszar gminy był w dużej mierze nierozpoznany pod kątem archeologicznym. Prace terenowe przeprowadzono po wcześniejszych kwerendach źródeł pisanych, ikonograficznych i archeologicznych. Obszar gminy Bircza obejmuje dziesięć obszarów AZP, oznaczonych numerami: 109-78, 109-79, 109-80, 110-79, 110-80, 110-81, 111-80, 111-81, 112-80, 112-81, a w bieżącym roku trwają prace nad opracowaniem obszaru 109-79.

Dotychczas, w ramach AZP, odkryto, zbadano i opisano 168 stanowisk archeologicznych. Dla każdego z nich sporządzono Kartę Ewidencyjną Stanowiska Archeologicznego, która przechowywana jest w Muzeum Narodowym Ziemi Przemyskiej oraz w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków w Przemyśle. Karta ta zawiera opis stanowiska, kopię mapy z lokalizacją oraz bibliografię.

W trakcie prac terenowych odkryto zróżnicowany materiał zabytkowy pochodzący z różnych okresów, począwszy od epoki kamienia, aż po czasy nowożytne. Wśród odkrytych artefaktów znajdują się fragmenty ceramiki, narzędzia oraz broń.

Stanowiska archeologiczne w gminie Bircza są narażone na zniszczenie, przede wszystkim wskutek naturalnej erozji stokowej. Istnieje również inne zagrożenie w postaci ekspansji budownictwa, które prowadzi do zniszczenia wykopanych obiektów archeologicznych. W wielu przypadkach osady archeologiczne ulegają rozorywaniu, co powoduje usunięcie ukrytych w ziemi zabytków.

Aby chronić dziedzictwo archeologiczne, wszystkie inwestycje mieszkaniowe, usługowe, drogowe oraz remonty infrastruktury technicznej realizowane w granicach administracyjnych gminy powinny być objęte nadzorem archeologicznym. W zależności od wyników obserwacji, a także w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, należy podejmować dalsze decyzje dotyczące dalszego postępowania w kwestii prac archeologicznych.

Ważnym elementem ochrony dziedzictwa archeologicznego jest prowadzenie działań edukacyjnych i informacyjnych. Organizowanie szkoleń, nagłaśnianie istotnych odkryć archeologicznych oraz edukacja lokalnej społeczności w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego przyczyniają się do zwiększenia świadomości o znaczeniu badań archeologicznych. Wiedza na temat przeszłości miejscowości wzmacnia tożsamość historyczną i przywiązanie do lokalnych terenów. Zrozumienie wartości zabytków archeologicznych ułatwia współpracę z służbami konserwatorskimi i pozwala na odpowiednie postępowanie w przypadku przypadkowych odkryć obiektów archeologicznych, które mogą zostać uratowane przed zniszczeniem.

VII. OCENA ZASOBU ZABYTKOWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
Atrakcyjnie położona gmina pod względem krajobrazowym. Pokaźny zasób zabytków zlokalizowanych na terenie gminy; zabytki prezentujące wysokie wartości historyczne, artystyczne i naukowe oraz o cennych walorach krajobrazowych; Duża liczba szlaków turystycznych w tym Szlak Architektury Drewnianej; Występowanie zróżnicowanego, ciekawego krajobrazu naturalnego i kulturowego; Akcentowana ochrona konserwatorska (wpisy do rejestru zabytków, wpisy do gminnej ewidencji); Zaangażowanie ludności w życie kulturalne poprzez organizowane się w różne związki, koła, stowarzyszenia; Aktywne grono miłośników historii i lokalnych społeczności; Dobra sieć komunikacyjna.; Chronione środowisko przyrodnicze (obszary Natura 2000); Systematyczna poprawa stanu obiektów zabytkowych.	Stan zachowania niektórych zabytków ewidencyjnych.; Brak skutecznej ochrony krajobrazu kulturowego ze względu na brak planów rewaloryzacji i rewitalizacji; Brak świadomości społecznej w zakresie należytego dbania o zabytki; Brak infrastruktury dla turystyki rowerowej w mieście (ścieżki rowerowe); Lokalne przekształcenia form architektonicznych (docieplenie, wymiana stolarki); Zacieranie się układu ulic zabudowy rynkowej; Brak spójnego oznakowania i informacji o istniejących zabytkach i atrakcjach; Niewystarczające środki na renowację zabytkowych obiektów.
SZANSE	ZAGROŻENIA
Wzrost zapotrzebowania na ofertę turystyki kulturowej; Wzrost agroturystyki; Tworzenie bazy noclegowej dla turystów; Współpraca i koordynacja działań konserwatorskich z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków; Zmiana mentalności mieszkańców poprzez uświadamianie - zabytek jest dziedzictwem wspólnym; Wzrost poczucia wartości i tożsamości miejsca; Plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne, jako element promocji i budowania więzi lokalnych; Możliwość pozyskiwania środków finansowych na cele związane z ochroną dziedzictwa kulturowego z różnych źródeł; Łączenie prezentacji walorów architektoniczno – krajobrazowych z tradycją lokalną, np. rozwój oferty produktów regionalnych.	Brak tradycji korzystania z istniejących walorów; Samowolne działania na zabytkach bez uzgodnień z konserwatorem; Brak środków finansowych na odnowę obiektów zabytkowych; Brak działań w celu pozyskiwania dotacji unijnych na ochronę zabytków; Źle prowadzone prace konserwatorskie (niedotrzymywanie standardów wykonawczych); Niewłaściwa eksploatacja funkcjonalna budowli zabytkowych; Ignorowanie wartości materiału, detalu i faktury obiektów zabytkowych; Zanik lokalnej tradycji wykonawczej (ciesiołka); Wprowadzanie agresywnej kolorystyki w elewacjach budynków i w sferze reklam; Przesłanianie nośnikami reklam elewacji zabytkowych obiektów; Chaos przestrzenny i informacyjny.

VIII. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE – PRIORYTETY PROGRAMU OPIEKI

Priorytet I – Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno – gospodarczego Gminy

wykonywanie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych zagrożonych, w złym stanie zachowania;

przeprowadzanie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.

stanowiących własność gminy w celu wytypowania najbardziej zagrożonych wymagających przeprowadzenia niezbędnych remontów, opracowanie planów remontów,

będących własnością instytucji i osób prywatnych, wskazanie właścicielom konieczności przeprowadzenia prac remontowych i konserwatorskich oraz możliwości uzyskania dotacji lub refundacji kosztów prac z funduszy krajowych, wojewódzkich i europejskich,

utworzenie gminnego funduszu odnowy zabytków na prace własne gminy oraz na dofinansowanie prac remontowych innych podmiotów;

podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków;

prowadzenie prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni na cmentarzach, terenach nieczynnych cmentarzy;

oznakowanie obiektów zabytkowych tablicami informacyjnymi;

promocja turystycznych walorów szlaku cerkwi zachowanych i niezachowanych.

Priorytet II – Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

Realizacja zadań z zakresu opracowywania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, w odniesieniu do zagadnień związanych z ochroną zabytków i dziedzictwa kulturowego;

Zapewnienie zgodności realizowanej działalności inwestycyjnej z zapisami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w zakresie obiektów usytuowanych na terenach objętych ochroną konserwatorską, w szczególności w odniesieniu do gabarytów oraz formy zabudowy;

Ustalenie i egzekwowanie wymogów dotyczących utrzymania oraz zagospodarowania otoczenia obiektów zabytkowych, z wykluczeniem możliwości wprowadzania w ich bezpośrednie otoczenie obiektów tymczasowych o charakterze doraźnym;

Podejmowanie działań mających na celu eliminowanie samowoli budowlanych;

Zapewnienie ochrony panoram miejscowości, osi widokowych oraz przedpoli obiektów zabytkowych, zgodnie z obowiązującymi przepisami dotyczącymi ochrony dziedzictwa kulturowego, w celu zachowania integralności wizualnej krajobrazu i wartości historycznych;

Egzekwowanie wymogów uzgadniania programów remontów z Podkarpackim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i uzyskiwania pozwoleń konserwatorskich na prowadzenie prac remontowych przy zabytkach.

Priorytet III – Badania i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości:

Edukacja oraz popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym:

Organizacja konkursów, wystaw oraz innych działań promujących dziedzictwo kulturowe gminy, w tym opracowanie strony internetowej prezentującej najcenniejsze obiekty,

Inicjowanie i koordynowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa w celu zwiększenia świadomości o lokalnym dziedzictwie,

Wydawanie folderów oraz publikacji poświęconych zasobom kulturowym, mających na celu edukację i szerzenie wiedzy na temat dziedzictwa,

Opracowanie nowych szlaków turystycznych, uwzględniających walory dziedzictwa kulturowego regionu,

Dążenie do włączenia cerkwi do istniejącego szlaku architektury drewnianej, w celu zwiększenia dostępności i promocji tego typu obiektów,

Wdrożenie systemu informacji o zabytkach, poprzez umieszczanie tablic informacyjnych w miejscach o szczególnej wartości kulturowej.

IX. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BIRCZA

Gminny Program Opieki nad Zabytkami będzie realizowany poprzez wykonanie określonych zadań przez Gminę, mających na celu osiągnięcie założonych celów i kierunków działań zawartych w Programie. Podstawą realizacji zadań są obowiązujące przepisy prawne oraz regulacje zawarte w tych przepisach, obejmujące instrumenty prawne, finansowe oraz społeczne.

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Bircza będą realizowane z wykorzystaniem następujących instrumentów:

1. **Instrumenty prawne** – działania wynikające z obowiązujących przepisów ustawowych, obejmujące m.in. sporządzanie i aktualizację miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, ustalanie stref ochrony konserwatorskiej, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków oraz do gminnej ewidencji zabytków, realizowanie decyzji administracyjnych wydanych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.
2. **Instrumenty finansowe** – finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy, udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, korzystanie z programów dofinansowanych ze środków europejskich oraz udzielanie dotacji i subwencji, a także współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi i sektorem prywatnym.
3. **Instrumenty koordynacyjne** – realizacja projektów i programów gminy dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego (m.in. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia, analizy, koncepcje i plany

rewitalizacji). Współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony dziedzictwa kulturowego i środowiska naturalnego.

4. **Instrumenty społeczne** – prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (w tym władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także działania edukacyjne i informacyjne dotyczące dziedzictwa kulturowego gminy Bircza. Edukacja kulturowa oraz upowszechnianie wiedzy na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju gminy, a także współpraca z organizacjami społecznymi.
5. **Instrumenty kontrolne** – aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami, dokonywanie aktualizacji Programu, monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego oraz prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji Programu.

X. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY BIRCZA

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Bircza, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przedłożony Radzie Miejskiej celem przyjęcia w formie uchwały. Program ten opracowany jest na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający wobec innych aktów prawnych oraz dokumentów planistycznych. Co dwa lata, Burmistrz Miasta i Gminy Bircza zobowiązany jest do sporządzania sprawozdania z realizacji zadań wynikających z Programu, które następnie przedstawiane jest Radzie Miejskiej. Sprawozdanie to powinno być również przekazywane do Podkarpackiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wyniki sprawozdań stanowią podstawę do opracowania aktualizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Głównym odbiorcą Programu jest społeczność lokalna, obejmująca nie tylko właścicieli i użytkowników obiektów oraz obszarów zabytkowych, ale także wszystkich mieszkańców gminy. Zachowanie i należyte pielęgnowanie dziedzictwa kulturowego ma istotne znaczenie dla wyróżnienia gminy oraz zwiększenia jej atrakcyjności.

Opracowanie i uchwalenie Programu należy traktować nie tylko jako realizację zadania ustawowego przez Miasto i Gminę, lecz także jako instrument wspierający rozwój Miasta i Gminy poprzez poprawę stanu zachowania zabytków, eksponowanie wartości krajobrazu kulturowego oraz wykorzystywanie atrakcyjności zabytków w celach społecznych, gospodarczych i edukacyjnych.

XI. ŹRÓDŁO FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY BIRCZA

Finansowanie zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami na terenie Miasta i Gminy Bircza może być realizowane z różnych źródeł, w tym:

1. **Środki publiczne**, w tym:

- Budżet państwa,
 - Budżet jednostek samorządu terytorialnego,
 - Fundusze celowe.
2. **Środki zagraniczne**, w tym:
- Fundusze Unii Europejskiej.
3. **Środki niepubliczne**, w tym:
- Środki od osób fizycznych, fundacji, osób prawnych oraz środki kościelne.

Gmina posiadająca tytuł prawny do obiektu zabytkowego realizuje opiekę nad nim jako zadanie własne. W takim przypadku dysponent obiektu może występować o dotację celową ze środków publicznych. Procedura ta dotyczy także innych właścicieli, w tym osób fizycznych oraz jednostek organizacyjnych, których obowiązkiem jest finansowanie działań związanych z ochroną zabytków, w tym prac budowlanych, dokumentacyjnych, konserwatorskich oraz restauratorskich.

Źródła finansowania publicznego:

- **Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego,**
- **Wojewódzki Konserwator Zabytków**
- **Rada Miejska**
- **Fundusze europejskie i środki pomocowe**

Dotacje przyznawane przez **Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego** są udzielane w ramach corocznie ogłaszanych programów. W przypadku zabytków wpisanych do rejestru zabytków dotacja może wynieść do 50% kosztów. Dla zabytków o wyjątkowej randze może być przyznana dotacja w wysokości do 100% nakładów koniecznych na ochronę i konserwację.

Wojewódzki Konserwator Zabytków dysponuje środkami z budżetu państwa, które są przeznaczane na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa. Wysokość przyznanych dotacji ustalana jest corocznie na podstawie dostępnych środków.

Środki gminne. Rada Miejska w Birczy ma prawo przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy zabytkach znajdujących się na terenie gminy, podlegających ochronie prawnej poprzez wpis do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacje są przyznawane na zasadach określonych w lokalnym prawodawstwie.

Fundusze europejskie i środki pomocowe. Środki unijne są dostępne w ramach programu regionalnego **Fundusze Europejskie dla Podkarpacia 2021-2027** oraz **Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich**, wspierając renowację, konserwację i ochronę zabytków oraz ich udostępnianie zwiedzającym. Dofinansowanie jest dostępne również dla zabytków położonych na obszarach wiejskich oraz związanych z tradycyjnym budownictwem.

Środki prywatne. Są one wykorzystywane jako uzupełnienie finansowania publicznego. Połączenie funduszy publicznych i prywatnych stanowi modelowy sposób

realizacji działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Wiele zabytków pozostaje w rękach osób prywatnych, przedsiębiorców, stowarzyszeń, fundacji, organizacji pozarządowych i związków wyznaniowych, które przeznaczają własne środki na ich remonty i konserwację.

GMINNA EWIDENCJA ZABYTKÓW

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT	ADRES	Informacja o wpisie: rejestr/ WEZ
1	Bircza	Układ urbanistyczny, XV w		nr rejestru A-1634 z 15.11.1982 r.
2	Bircza	Zespół kościelno – plebański (kościół mur., 1.1921-26, plebania mur., ok. 1926 r.)		nr rejestru A-449 z 29.10.1998 r.
3	Bircza	Kapliczka mur., k. XIX w.	Przy Rynku	nr rejestru A-1263 z 18.11.1982 r.
4	Bircza	Fortyfikacje miejskie, ziem. XVI w.		nr rejestru A-36 z 29.07.1982 r.
5	Bircza	Zespół pałacowo – parkowy (pałac, mur., 1 poł. XIX w., park z XVIII w.)		nr rejestru A-483 z 29.07.1982 r.
6	Bircza	Cmentarz żydowski, XIX w		nr rejestru A-1265 z 18.12.1989 r.
7	Bircza	Cmentarz rzym.-kat., 2 poł. XIX w		nr rejestru A-1264 z 06.09.1990 r.
8	Bircza	Kaplica cmentarna, mur., ok. poł. XIX w.		nr rejestru A-1264 z 06.09.1990 r.
9	Bircza	Plebania gr.-kat., drewn., ob. dom mieszkalny, 1 poł. XIX w.	Nr. 21	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
10	Bircza	Dom Sióstr Zakonnych, mur., k. XIX w.	Nr. 21	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
11	Bircza	Budynek koszar wojskowych, drewn., ok. 1940 r.	Nr. 22	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
12	Bircza	Budynek szkoły, mur., 1914 r.	ul. Jana Pawła II nr 10	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
13	Bircza	Budynek przedszkola, drewn., 1914 r.	ul. Jana Pawła II nr 10	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
14	Bircza	Dom drewn., 2 poł. XIX w	Nr 2	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
15	Bircza	Dom mur., k. XIX w.	ul. Majora Kusiaka nr 6	

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY BIRCZA
NA LATA 2025-2028

16	Bircza	Dom drewn., ok. 1920 r.	Nr 50	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
17	Bircza	Dom, drewn., ok. 1950 r.	Okońskiego nr 1	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
18	Bircza	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Okońskiego nr 32	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
19	Bircza	Dom, mur., ok. 1925 r.	Jana Pawła II nr 10	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
20	Bircza	Dom, mur., ok. 1925 r.	Jana Pawła II nr 1 i 3	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
21	Bircza	Dom, mur., ok. 1925 r.	Szkolna nr 1	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
22	Bircza	Dom, mur., ok. 1925 r.	Rynek 23. nr 5 i 6.	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
23	Bircza	Dom, mur., ok. 1925 r.	Wojska Polskiego nr 9	
24	Bircza	Dom, mur., ok. 1925 r.	Rynek nr 3	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
25	Bircza	Dom, mur., ok. 1925 r.	Wojska Polskiego nr 9	
26	Bircza	Dom, mur., ok. 1925 r.	Wojska Polskiego nr 3	
27	Bircza	Dom, mur., ok. 1925 r.	Zamkowa nr 6	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
28	Bircza	Dom, mur., k. XX w.	Spółdzielcza nr 5	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
29	Bircza	Dom, mur., ok. 1930 r.	Bieszczadzka nr 11	
30	Bircza	Dom, drewn., ok. 1920 r.	Rudowskiego nr 2	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
31	Bircza	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Rudowskiego nr 4	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
32	Bircza	Dom, drewn., pocz. XX w.	Kotarby nr 7	
33	Bircza	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Zamkowa nr 2	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
34	Bircza	Cmentarz gr.-kat., 2 poł. XIX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
35	Boguszówka	Kapliczka mur., pocz. XX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
36	Boguszówka	Dom drewn., ok. 1920 r.	Nr.4	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
37	Boguszówka	Dom drewn., ok. 1920 r.	Nr 6	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
38	Borownica	Kościół fil. mur., ok. 1850r.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
39	Borownica	Cmentarz rzym.-kat., XIX /XX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
40	Brzeżawa	Zespół cerkiewny, ob. kościelny (cerkiew, drewn., 1843 r., dzwonnica mur., 1925 r.)		nr rejestru A-325 z 29.07.1982 r.
41	Brzeżawa	Dom, drewn., pocz. XX w.	nr 4	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
42	Brzeżawa	Dom drewn., ok. 1930 r.	Nr 13	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
43	Brzeżawa	Dom drewn., pocz. XX w.	Nr 64	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
44	Brzeżawa	Cmentarz gr.-kat., poł. XIX w.	przycerkiewny	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
45	Brzeżawa	Cmentarz gr.-kat., pocz. XX w.	ob. rzym.-kat	Wojewódzka Ewidencja Zabytków

46	Brzeżawa	Cmentarz zieloswiatkowców, 1929 r.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
47	Brzeżawa	Krzyż pamiątka 950-lecia chrztu Rusi, k. cerkwi, drewn. 1938 r.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
48	Brzuska	Kapliczka mur XIX w			nr rejestru A-1795
49	Brzuska	Kapliczka mur XIX w			nr rejestru A-1796
50	Brzuska	Kapliczka mur XIX w			nr rejestru A-1797
51	Brzuska	Krzyż drewn., l. 60 XX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
52	Brzuska	Dom drewn., ok. 1925 r.	Nr 42		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
53	Brzuska	Cmentarz gr.-kat., XIX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
54	Huta Brzuska	Dom drewn., 1946 r.	Nr 54		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
55	Huta Brzuska	Dom drewn., 1946 r.	Nr 96		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
56	Huta Brzuska	Dom drewn., 1946 r.	Nr 114		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
57	Huta Brzuska	Dom drewn., 1946 r.	Nr 119		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
58	Huta Brzuska	Krzyż obok domu 117, drewn. poł. XX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
59	Huta Łodzinka	Cmentarz z I wojny światowej, 1915 r.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
60	Jasienia Sufczyńska	Kapliczka mur., ok. poł. XIX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
61	Jasienia Sufczyńska	Dom drewn., pocz. XX w.	Nr 39		nr rejestru A-56 z 18.11.1982 r.
62	Jasienia Sufczyńska	Dom drewn., ok. 1920 r.	Nr 16		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
63	Jasienia Sufczyńska	Dom drewn., ok. 1930 r.	Nr 36		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
64	Jasienia Sufczyńska	Dom z zagrody, drewn. pocz. XX w.	Nr 18		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
65	Jawornik Ruski	Cerkiew gr.-kat., 1882 r.	ob. kościół rzym.-kat.		nr rejestru A-315 z 18.11.1982 r. i 19.09.1990 r.
66	Jawornik Ruski	Brama-dzwonnica gr.-kat., k. XIX w.			nr rejestru A-315 z 18.11.1982 r. i 19.09.1990 r.
67	Jawornik Ruski	Kaplica cmentarna, XIX w			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
68	Jawornik Ruski	Cmentarz gr.-kat., 2 poł. XIX w.			nr rejestru A-315 z 18.11.1982 r. i 19.09.1990 r.
69	Jawornik Ruski	Cmentarz gr.-kat., pocz. XX w.	ob. rzym.-kat		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
70	Jawornik Ruski	Dom drewn./mur. ok. 1930 r.	Nr 38		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
71	Jawornik Ruski	Stodoła drewn./mur. pocz. XX w.	Nr 38		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
72	Korzeniec	Dom drewn. w zagrodzie, 1937 r.	Nr 17		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
73	Korzeniec	Kuźnia drewn. w zagrodzie, 1950 r.	Nr 17		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
74	Korzeniec	Dom drewn., ok. 1920 r.	Nr 29		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
75	Kotów	Cerkiew gr.-kat., drewn., 1923-25			nr rejestru A-321 z 18.11.1982 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY BIRCZA
NA LATA 2025-2028

76	Kotów	Kaplica, mur., pocz. XXw.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
77	Kotów	Kapliczka, mur., k. XIXw.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
78	Kotów	Cmentarz gr.-kat., pocz. XX w		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
79	Kotów	Krzyż drewn., pocz. XX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
80	Krajna	Kapliczka, mur., k. XIX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
81	Krajna	Cmentarz gr.-kat., k. XIXw.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
82	Kuźmina	Cerkiew gr.-kat., drewn., 1814 r		nr rejestru A-54 z 18.11.1982 r.
83	Kuźmina	Kaplica grobowa Pięściorowskich, mur., k. XIX w.		nr rejestru A-399 z 18.02.2010 r.
84	Kuźmina	Kapliczka, mur., XIX w.		nr rejestru A-52 z 18.11.1982 r.
85	Kuźmina	Kapliczka, mur., XIX w.		nr rejestru A-53 z 18.11.1982 r.
86	Kuźmina	Krzyż drewn./mur., pocz. XX w.		
87	Kuźmina	Dom, drew., ok. 1930 r.	Nr 16	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
88	Kuźmina	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Nr 23	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
89	Kuźmina	Dom, drewn., ok. 1930 r	Nr 35	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
90	Kuźmina	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Nr 36	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
91	Kuźmina	Dom, drewn., 1947 r.	Nr 59	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
92	Kuźmina	Dom, drewn., 1945 r.	Nr 76	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
93	Kuźmina	Dom, drewn., 1945 r	Nr 77	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
94	Kuźmina	Dom, drewn., ok. 1930 r	Nr 98	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
95	Kuźmina	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Nr 99	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
96	Kuźmina	Dom, drewn., ok. 1930 r	Nr 100	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
97	Kuźmina	Cmentarz rzym.-kat., 1 poł. XX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
98	Kuźmina	Dom drewn. ok. 1930 r.	Nr 38	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
99	Kuźmina	Cmentarz rzymsko-katolicki		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
100	Kuźmina	Pozostałości obwarowań dworu, ziemn., XVII w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
101	Leszczawa Dolna	Kościół par., mur.		
102	Leszczawa Dolna	Kapliczka, mur., XIX w.		
103	Leszczawa Dolna	Kapliczka, mur., pocz. XXw.		
104	Leszczawa Dolna	Kapliczka, mur., k.XIX w.		
105	Leszczawa Dolna	Dom, drewn., ok. 1930 r.	15	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
106	Leszczawa Dolna	Dom, drewn., 1947 r.	Nr 20	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
107	Leszczawa Dolna	Dom, drewn., ok. 1930 r.	nr 69	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
108	Leszczawa Dolna	Cmentarz gr.-kat., pocz. XIX w.	ob. komunalny	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
109	Leszczawa Górna	Kapliczka, mur., k. XIXw.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków

110	Leszczawa Górna	Kapliczka, mur., k. XIX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
111	Leszczawa Górna	Kapliczka, drewn., pocz. XX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
112	Leszczawa Górna	Dom, drewn., ok. 1935 r.	Nr 2		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
113	Leszczawa Górna	Dom, drewn., ok. 1935 r.	Nr 6		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
114	Leszczawa Górna	Dom, drewn., ok. 1935 r.	Nr 7		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
115	Leszczawa Górna	Dom, drewn., ok. 1935 r.	Nr 9		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
116	Leszczawa Górna	Dom, drewn., ok. 1935 r.	Nr 12		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
117	Leszczawa Górna	Cmentarz gr.-kat., XIX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
118	Leszczawka	Kapliczka, mur., k. XIX w.	Nr 56		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
119	Leszczawka	Kapliczka, mur., k. XIX w.	Nr 64		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
120	Leszczawka	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Nr 41		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
121	Leszczawka	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Nr 52		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
122	Leszczawka	Cmentarz gr.-kat., k. XIX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
123	Lipa	Cerkiew gr.-kat., drewn., ok. 1830 r.	ob. kościół rzym.-kat.		nr rejestru A-313 z 18.11.1982 r.
124	Lipa	Dzwonnica gr.-kat., mur., 1 poł. XIX w.			nr rejestru A-313 z 18.11.1982 r.
125	Lipa	Kaplica grobowa, mur., ok. poł. XIX w.			nr rejestru A-313 z 18.11.1982 r.
126	Lipa	Kapliczka, mur., k. XIX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
127	Lipa	Kapliczka, mur., pocz. XX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
128	Lipa	Cmentarz gr.-kat., 2 poł. XIX w.			nr rejestru A-313 z 08.10.1990 r.
129	Lipa	Cmentarz rzymsko-katolicki, l. 70-te XX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
130	Łodzinka Dolna	Cmentarz gr.-kat., XIX /XX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
131	Łomna	Cmentarz gr.-kat., poł. XIX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
132	Łomna	Cmentarz gr.-kat., pocz. XX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
133	Malawa	Cerkiew gr.-kat., XVIII w.	ob. kościół rzym.-kat.		nr rejestru A-328 z 29.07.1982 r.
134	Malawa	Kapliczka mur., XIX w.			nr rejestru A-75 z 17.11.1982 r.
135	Malawa	Cmentarz gr.-kat., k. XVIII w.	przycerkiewny		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
136	Malawa	Cmentarz gr.-kat., 2 poł. XIX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
137	Nowa Wieś	Kapliczka, mur., XIX w.	przy drodze Sufczyńska-Bircza		nr rejestru A-1720 z 10.11.1982 r.
138	Nowa Wieś	Dom, drewn., ok. 1920 r.	nr 14		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
139	Nowa Wieś	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Nr 16		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
140	Nowa Wieś	Dom, drewn., pocz. XX w.	Nr 18		Wojewódzka Ewidencja Zabytków

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY BIRCZA
NA LATA 2025-2028

141	Nowa Wieś	Dom drewn. k. XIX w.	Nr 15	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
142	Roztoka	Cerkiew gr.-kat., drewn., 1936 r.	ob. kościół rzym.-kat.	nr rejestru A-460 z 20.12.1996 r.
143	Roztoka	Cmentarz gr.-kat., pocz. XX w.	przycerkiewny	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
144	Rudawka	Cerkiew gr.-kat., drewn., XVIII w.	ob. kościół rzym.-kat.	nr rejestru A-248 z 13.03.1970 r.
145	Rudawka	Kapliczka, mur., 1849 r.		nr rejestru A-62 z 10.11.1982 r.
146	Rudawka	Dom w zagrodzie, drewn., ok. 1920 r.	Nr 13	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
147	Rudawka	Spichlerz w zagrodzie, drewn., ok. 1920 r.	Nr 13	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
148	Rudawka	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Nr 8	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
149	Rudawka	Cmentarz gr.-kat., 2 poł. XIX w.	przycerkiewny	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
150	Rudawka	Krzyż przydrożny, drewn., poł. XX w.	Naprzeciwno domu nr 13	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
151	Stara Bircza	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Nr 25	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
152	Stara Bircza	Cmentarz gr.-kat., k. XIX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
153	Stara Bircza	Dom drewn. 2 poł. XIX w.	Nr 2	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
154	Sufczyzna	Kościół rzym.-kat., mur., XVIII w., pocz. XX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
155	Sufczyzna	Kapliczka, mur., k. XIX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
156	Sufczyzna	Cmentarz rzym.-kat., k. XIX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
157	Sufczyzna	Krzyż przydrożny drewn., k. sklepu, pocz. XX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
158	Sufczyzna	Kapliczka w lesie, przy drodze Bircza-Nienadowa, k. XIX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
159	Sufczyzna	Kapliczka przy drodze, w dolnej części wsi, k. XIX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
160	Wola Korzeniecka	Kapliczka, mur., XVIII /XIX w.		nr rejestru A-244 z 18.11.1982 r.
161	Wola Korzeniecka	Cerkwisko, działka nr ewid. 179		nr rejestru A-244 z 30.09.1959 r.
162	Wola Korzeniecka	Budynek szkoły, drewn., ok. 1930 r.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków
163	Wola Korzeniecka	Dom w zagrodzie, drewn., pocz. XX w.	Nr 50	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
164	Wola Korzeniecka	Stodoła w zagrodzie, drewn., pocz. XX w.	Nr 50	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
165	Wola Korzeniecka	Dom, drewn., ok. 1920 r.	Nr 4	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
166	Wola Korzeniecka	Dom, drewn., ok. 1920 r.	Nr 7	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
167	Wola Korzeniecka	Dom, drewn., ok. 1920 r.	Nr 12	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
168	Wola Korzeniecka	Dom, drewn., ok. 1930 r.	Nr 19	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
169	Wola Korzeniecka	Dom, drewn., ok. 1920 r.	Nr 53	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
170	Wola Korzeniecka	Cmentarz gr.-kat., 1 poł. XIX w.		Wojewódzka Ewidencja Zabytków

171	Wola Korzeniicka	Kaplica na Trzech Dębach, poł. XX w.		k. domu nr 51	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
172	Żohatyn	Kapliczka, mur., k. XIX w.			nr rejestru A-58 z 19.11.1982 r.
173	Żohatyn	Kapliczka, mur. XIX w.			nr rejestru A-709 z 19.11.1982 r.
174	Żohatyn	Kapliczka, mur., XIX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków
175	Żohatyn	Dom w zagrodzie, drewn., pocz. XX w.		Nr 31	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
176	Żohatyn	Stodoła w zagrodzie, drewn./mur., pocz. XX w.		Nr 31	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
177	Żohatyn	Dom w zagrodzie, drewn., pocz. XX w..		Nr 38	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
178	Żohatyn	Stodoła w zagrodzie drewn., pocz. XX w.		Nr 38	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
179	Żohatyn	Dom, drewn., ok. 1930 r.		Nr 39	Wojewódzka Ewidencja Zabytków
180	Żohatyn	Cmentarz gr.-kat., pocz. XX w.			Wojewódzka Ewidencja Zabytków

ZABYTKI RUCHOME

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIKT	DATA DECYZJI I NUMER REJESTRU ZABYTKÓW
1	Bircza	Kościół rzym.-kat., wyposażenie	23.07.2003 r., B-74
2	Bircza	Cmentarz komunalny, 10 nagrobków	07.02.2016 r., B-757
3	Brzeżawa	Cerkiew, ob. kościół rzym.-kat., wyposażenie	03.07.2003 r., B-73
4	Lipa	Kościół pw. Wniebowstąpienia Pańskiego	23.03.2020 r., B-972
5	Roztoka	Cerkiew, ob. kościół rzym.-kat., wyposażenie	28.05.1997 r., B-203
6	Rudawka	Kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, wyposażenie	13.03.1970 r., A-248

WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH NA TERENIE MIASTA I GMINY BIRCZA

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	NR. STAN. W MIEJSCOWOŚCI	NR. STAN. NA OBSZARZE	NR. OBSZARU	CHRONOLOGIA	NR. DZIAŁKI
1.	Brzuska	2	6	109-81	neolit (KCSz)	
2.	Brzuska	3	7	109-81	nieokreślona	
3.	Brzuska	1	8	109-81	okres prahistoryczny	
4.	Brzuska	6	9	109-81	okres wczesnośredniowieczny (X-XI w.) okres wczesnośredniowieczny (XII-XIII w.)	226, 225
5.	Brzuska	7	10	109-81	epoka kamienia- epoka brązu wczesna epoka brązu	135
6.	Brzuska	8	11	109-81	epoka kamienia- epoka brązu epoka kamienia	183
7.	Brzuska	9	12	109-81	neolit?	168
8.	Brzuska	10	13	109-81	epoka kamienia- epoka brązu	165, 166
9.	Brzuska	11	14	109-81	neolit- wczesna epoka brązu neolit	108
10.	Brzuska	12	15	109-81	okres prahistoryczny	27/1
11.	Brzuska	13	16	109-81	neolit (KPL?)	27/1
12.	Brzuska	14	17	109-81	epoka kamienia- epoka brązu	51
13.	Brzuska	15	18	109-81	neolit- wczesna epoka brązu	37
14.	Brzuska	16	19	109-81	neolit	26
					neolit	21, 22
15.	Brzuska	17	20	109-81	neolit- epoka brązu epoka kamienia- epoka brązu neolit (KPL) epoka brązu- wczesna epoka żelaza (grupa tarnobrzeńska) okres prahistoryczny	18
16.	Brzuska	18	21	109-81	okres wczesnośredniowieczny (IX-X w.) późne średniowiecze/okres nowożytny wczesna epoka brązu okres prahistoryczny	21

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY BRZUSKA
NA LATY 2025-2028

17.	Brzuska	4	22	109-81	okres nowożytny	293
18.	Brzuska	19	23	109-81	epoka kamienia- epoka brązu mezolit	84, 83/2, 82/2
19.	Brzuska	20	24	109-81	okres wczesnośredniowieczny? okres nowożytny	81/2, 73, 83/2
20.	Brzuska	21	25	109-81	epoka kamienia	281/1
21.	Brzuska	22	26	109-81	epoka kamienia- epoka brązu epoka kamienia- epoka brązu okres prahistoryczny	299/1
22.	Brzuska	23	27	109-81	mezolit okres późnośredniowieczny	291, 292
23.	Brzuska	24	28	109-81	epoka kamienia- epoka brązu okres prahistoryczny okres wczesnośredniowieczny?	297/1
24.	Brzuska	25	29	109-81	epoka kamienia- epoka brązu neolit (KPL) okres prahistoryczny	337
25.	Brzuska	26	30	109-81	neolit (KPL?)	263
26.	Brzuska	27	31	109-81	nieokreślona	502
27.	Brzuska	28	32	109-81	nieokreślona	508
28.	Brzuska	29	33	109-81	nieokreślona	505
29.	Brzuska	30	34	109-81	okres nowożytny	520
30.	Brzuska	31	35	109-81	późne średniowiecze/okres nowożytny	bardzo wiele działek
31.	Huta Brzuska	2	40	109-81	okres nowożytny	328, 771
32.	Huta Brzuska	3	41	109-81	okres nowożytny	53, 54
33.	Huta Brzuska	4	42	109-81	epoka kamienia epoka kamienia-epoka brązu średniowiecze/okres nowożytny	45, 46, 49, 50
34.	Huta Brzuska	5	43	109-81	neolit (KPL) neolit- wczesna epoka brązu okres prahistoryczny okres nowożytny	348, 350, 351, 352, 353, 417
35.	Huta Brzuska	6	44	109-81	neolit	435
36.	Huta Brzuska	7	45	109-81	okres nowożytny	bardzo wiele działek
37.	Sufczyzna	4	46	109-81	epoka kamienia	416

38.	Sufczyzna	2	47	109-81	okres nowożytny	485
39.	Sufczyzna	3	48	109-81	okres nowożytny	185, 186
40.	Sufczyzna	5	49	109-81	neolit- wczesna epoka brązu	190
41.	Sufczyzna	6	50	109-81	okres nowożytny (XVII w.)	111, 112, 105/2
42.	Sufczyzna	7	51	109-81	okres późnośredniowieczny	271
43.	Sufczyzna	8	52	109-81	okres nowożytny	
44.	Sufczyzna	9	53	109-81	epoka kamienia	215
45.	Sufczyzna	10	54	109-81	okres późnośredniowieczny	
46.	Sufczyzna	11	55	109-81	okres prahistoryczny	229
47.	Brzuszka	32	56	109-81	epoka kamienia	25
48.	Brzeżawa	1	3	111-80	wczesny okres epoki brązu (kultura mierzanowicka)	
49.	Brzeżawa	3	1	111-80	późne średniowiecze/okres nowożytny	bardzo wiele działek
50.	Brzeżawa	2	2	111-80	epoka brązu	250
51.	Malawa	1	4	111-80	nowożytność	117
52.	Malawa	3	5	111-80	średniowiecze	288, 291
53.	Malawa	2	6	111-80	starożytność, nowożytność	235, 237, 236, 233, 234
54.	Leszczawa Dolna	1	7	111-80	średniowiecze, nowożytność	18/14
55.	Leszczawa Dolna	4	8	111-80	nowożytność	87, 88, 89, 86, 102
56.	Leszczawa Dolna	3	9	111-80	starożytność, nowożytność	47
57.	Leszczawa Dolna	2	10	111-80	nowożytność	110, 1
58.	Bircza	2	16	111-81	starożytność, średniowiecze	221/1, 257/3
59.	Bircza	3	17	111-81	nowożytność	575/1
60.	Bircza	4	18	111-81	neolit	1684/3, 1684/4
61.	Bircza	5	19	111-81	neolit	693, 695
62.	Bircza	6	20	111-81	neolit, nowożytność	691
					neolit, nowożytność	665
					neolit, nowożytność	662
					nowożytność	650/1

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY BIRCZA
NA LATA 2025-2028

63.	Korzeniec	2	8	111-81	neolit, nowożytność	729
64.	Krajna	1	3	111-81	nieokreślona	35/6
65.	Leszczawa Górna	2	6	111-81	neolit	93/1
66.	Leszczawa Górna	3	7	111-81	prahistoria, neolit	27
67.	Leszczawa Górna	1	5	111-81	nowożytność	123/3
68.	Łodzinka Górna	2	1	111-81	epoka kamienia-brązu	---
69.	Łodzinka Górna	3	2	111-81	epoka kamienia-brązu, nowożytność	2
70.	Łomna	1	4	111-81	epoka kamienia-brązu	31/1
71.	Wola Korzeniecka	1	9	111-81	epoka kamienia-brązu, nowożytność	210/1
72.	Wola Korzeniecka	2	10	111-81	nowożytność, średniowiecze	30
73.	Wola Korzeniecka	3	11	111-81	nowożytność	10
74.	Wola Korzeniecka	4	12	111-81	neolit	9
75.	Wola Korzeniecka	5	13	111-81	neolit	68
76.	Wola Korzeniecka	6	14	111-81	prahistoria, nowożytność	75, 76
77.	Wola Korzeniecka	7	15	111-81	neolit	75
78.	Bircza	1	2	110-81	nowożytność	71
79.	Bircza Stara	1	3	110-81	nowożytność	388
80.	Huta Brzuska	1	6	110-81	nowożytność	555, 669, 650, 639
81.	Korzeniec	1	4	110-81	nowożytność	684
82.	Łodzinka	1	5	110-81	epoka kamienia, nowożytność	35, 36
83.	Nowa Wieś	1	1	110-81	nowożytność	---
84.	Kuźmina	1	1	112-80	neolit	---
85.	Kuźmina	2	2	112-80	średniowiecze, nowożytność	836/1
86.	Kuźmina	3	3	112-80	nowożytność	1064, 1067
87.	Kuźmina	4	4	112-80	średniowiecze, nowożytność	1112, 1113
88.	Kuźmina	5	5	112-80	średniowiecze	1135/2
89.	Kuźmina	6	6	112-80	nieokreślona	1163/2
90.	Kuźmina	7	7	112-80	neolit	1123/2
91.	Kuźmina	8	8	112-80	prahistoria	327/2
92.	Kuźmina	9	9	112-80	prahistoria	325
93.	Kuźmina	10	10	112-80	nieokreślona	228
94.	Kuźmina	11	11	112-80	neolit, epoka brązu	133

95.	Kuźmina	12	12	112-80	średniowiecze- nowożytność	127
96.	Kuźmina	13	13	112-80	nieokreślona	1/2
97.	Luszczawka	1	14	112-80	neolit – epoka brązu	340
98.	Luszczawka	2	15	112-80	prahistoria, średniowiecze, nowożytność	340
99.	Luszczawka	3	16	112-80	nowożytność	314/1
100.	Kuźmina	14	10	112-81	paleolit	496/3, 495
101.	Kuźmina	15	11	112-81	paleolit	495
102.	Kuźmina	16	12	112-81	prahistoria	501/1
103.	Kuźmina	17	13	112-81	epoka kamienia- brązu	435/2
104.	Kuźmina	18	14	112-81	średniowiecze, nowożytność	441
105.	Kuźmina	19	15	112-81	średniowiecze, nowożytność	462, 463, 464
106.	Kuźmina	20	16	112-81	nowożytność	547/1, 548, 549
107.	Kuźmina	21	17	112-81	epoka brązu	566/2
108.	Luszczawa Góra	4	1	112-81	paleolit ?	153/9
109.	Luszczawa Góra	5	2	112-81	epoka brązu	164/15
110.	Luszczawa Góra	6	3	112-81	epoka kamienia- brązu	165/5
111.	Luszczawa Góra	7	4	112-81	neolit ?	186/1
112.	Luszczawa Góra	8	5	112-81	epoka brązu	224/9
113.	Luszczawa Góra	9	6	112-81	epoka kamienia	215/1
114.	Luszczawa Góra	10	7	112-81	nowożytność	215/1, 216
115.	Luszczawa Góra	11	8	112-81	nowożytność	138/17
116.	Luszczawa Góra	12	9	112-81	epoka kamienia- brązu	322/29
117.	Luszczawa Góra	13	26	112-81	pradzieje, średniowiecze	321/76
118.	Roztoka	1	18	112-81	epoka brązu - żelaza	15
119.	Roztoka	2	19	112-81	średniowiecze, nowożytność	51, 50/1, 50/2
120.	Roztoka	3	20	112-81	średniowiecze	57/1
121.	Roztoka	4	21	112-81	epoka brązu, średniowiecze	63
122.	Jasienica Sufczyńska	1	1	109-80	2 poł. XIX w.	467, 468
123.	Jasienica Sufczyńska	2	2	109-80	epoka kamienia- brązu	7
124.	Jasienica Sufczyńska	3	3	109-80	epoka kamienia – brązu, nowożytność	25
125.	Jasienica Sufczyńska	4	4	109-80	epoka kamienia – brązu, neolit	49, 50, 51, 52, 53

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY BIRCZA
NA LATA 2025-2028

126.	Jasienica Sułczyńska	5	5	109-80	neolit		29, 30
127.	Jasienica Sułczyńska	6	6	109-80	epoka kamienia- brązu		96
128.	Jasienica Sułczyńska	7	7	109-80	epoka kamienia – brązu, neolit		96, 97, 98
129.	Jasienica Sułczyńska	8	8	109-80	epoka kamienia- brązu		54, 95
130.	Jasienica Sułczyńska	9	10	109-80	epoka kamienia- brązu		119
131.	Jasienica Sułczyńska	10	11	109-80	epoka kamienia- brązu		143, 150, 154
132.	Jasienica Sułczyńska	16	12	109-80	epoka kamienia – brązu, nowożytność		154
133.	Jasienica Sułczyńska	17	13	109-80	neolit		26
134.	Jasienica Sułczyńska	11	14	109-80	Epoka kamienia – brązu, prahistoria		248
135.	Jasienica Sułczyńska	15	15	109-80	nieokreślona		466
136.	Jasienica Sułczyńska	18	16	109-80	neolit, epoka brązu		280
137.	Jasienica Sułczyńska	19	16	109-80	2 poł. XVIII w.		---
138.	Jasienica Sułczyńska	14	52	109-80	nieokreślona		469, 470
139.	Jasienica Sułczyńska/Kotów	13	53	109-80	nieokreślona		470, 80
140.	Jasienica Sułczyńska	12	54	109-80	nieokreślona		470
141.	Brzuszka	5	18	190-80	nieokreślona		497
142.	Kotów	2	55	109-80	nieokreślona		81
143.	Kotów	1	56	109-80	2 poł. XIX w.		7/2
144.	Kotów	3	57	109-80	epoka kamienia- brązu		60/1
145.	Kotów	4	58	109-80	nowożytność		59
146.	Kotów	5	59	109-80	epoka kamienia- brązu		7/51
147.	Kotów	6	60	109-80	epoka kamienia- brązu		7/51
148.	Kotów	7	61	109-80	epoka kamienia- brązu		2/1
149.	Kotów	10	62	109-80	epoka kamienia- brązu		61/67
150.	Kotów	11	63	109-80	1577 r.		---
151.	Sufczyńska	1	64	109-80	k. XVIII – XIX w.		478
152.	Żohatyn	6	40	109-80	prahistoria, epoka brązu		4
153.	Żohatyn	7	41	109-80	nieokreślona		267/7
154.	Żohatyn	8	42	109-80	nieokreślona, nowożytność		252, 267/7
155.	Żohatyn	1	2	110-79	nieokreślona		---
156.	Żohatyn	11	16	110-79	w. 1 poł. w.		144

157.	Żohatyn	12	17	110-79	1441 r.	---	---
158.	Żohatyn	2	10	110-79	średniowiecze	---	158
159.	Borownica	1	3	110-79	neolit ?	---	83
160.	Borownica	2	4	110-79	epoka kamienia	---	166/1
161.	Borownica	3	5	110-79	epoka kamienia	---	---
162.	Borownica	4	6	110-79	epoka kamienia	---	147
163.	Borownica	5	7	110-79	epoka kamienia	---	111
164.	Brzeżawa	4	11	110-79	nowożytność	---	35
165.	Brzeżawa	5	12	110-79	średniowiecze, nowożytność	---	36, 37
166.	Brzeżawa	6	13	110-79	prahistoria, nowożytność	---	28, 29, 40, 42
167.	Brzeżawa	7	14	110-79	nowożytność	---	42
168.	Brzeżawa	8	15	110-79	1464 r.	---	---
169.	Jawornik Ruski	1	8	110-79	epoka brązu	---	311
170.	Jawornik Ruski	2	9	110-79	średniowiecze	---	343
171.	Jawornik Ruski	3	11	109-79	Epoka brązu	---	196
172.	Jawornik Ruski	4	12	109-79	epoka kamienia- brązu	---	162
173.	Żohatyn	3	24	109-79	neolit, epoka brązu	---	57
174.	Żohatyn	4	25	109-79	epoka kamienia brązu, neolit, nowożytność	---	13, 14/2
175.	Żohatyn	5	26	109-79	nowożytność	---	94, 95
176.	Żohatyn	10	27	109-79	średniowiecze, nowożytność	---	84, 85
177.	Brzeżawa	9	19	110-80	epoka kamienia – brązu, nowożytność	---	74
178.	Kotów	9	22	110-80	epoka kamienia- brązu	---	2/1
179.	Kotów	8	23	110-80	epoka kamienia- brązu	---	36/7
180.	Lipa	1	1	110-80	neolit	---	10/12
181.	Lipa	2	2	110-80	nieokreślona	---	302
182.	Lipa	3	3	110-80	nieokreślona	---	301
183.	Lipa	6	4	110-80	średniowiecze / nowożytność	---	271
184.	Lipa	7	5	110-80	epoka kamienia- brązu	---	271
185.	Lipa	8	6	110-80	epoka kamienia – brązu, prahistoria	---	268
186.	Lipa	4	7	110-80	epoka kamienia- brązu	---	198, 201
187.	Lipa	5	8	110-80	epoka kamienia- brązu	---	192

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI MIASTA I GMINY BIRCZA
NA LATA 2025-2028

188.	Lipa	9	110-80	nowożytność		54/7, 165, 170/2
189.	Lipa	10	110-80	nieokreślona		164
190.	Lipa	11	110-80	2 poł. XVIII-2 poł. XIX w.		258/9, 258/8, 258/4, 258/1/ 253/1
191.	Lipa	12	110-80	średniowiecze, nowożytność		156
192.	Lipa	13	110-80	epoka kamienia- brązu		249/1
193.	Lipa	14	110-80	nowożytność		136
194.	Lipa	15	110-80	średniowiecze		101
195.	Lipa	16	110-80	epoka brązu		71
196.	Lipa	17	110-80	epoka kamienia- brązu		30
197.	Lipa	18	110-80	1436 r.		---
198.	Lipa	19	110-80	k. XV lub XVI w.		---
199.	Malawa	4	110-80	neolit, prahistoria, nowożytność		63/7
200.	Malawa	5	110-80	epoka kamienia – brązu, XVI- XVIIw.		63/7
201.	Malawa	6	110-80	epoka kamienia- brązu		1/17, 1/16
202.	Malawa	7	110-80	1474 r.		63/7
203.	Rudawka	1	110-80	epoka kamienia – brązu, nowożytność		404/1
204.	Rudawka	2	110-80	epoka kamienia – brązu, rzymski lub nowożytność		352/1
205.	Rudawka	3	110-80	epoka kamienia – brązu, prahistoria, nowożytność		334, 333
206.	Rudawka	4	110-80	XIX- 1 poł. XX w.		552, 553
207.	Rudawka	5	110-80	średniowiecze, XVI w., XVIII- 1 poł. XX w.		285, 284, 283, 282/2, 282/1, 280, 279
208.	Rudawka	6	110-80	1464 r.		---
209.	Stara Bircza	4	110-80	epoka kamienia – brązu, prahistoria		313, 314/2
210.	Stara Bircza	2	110-80	epoka kamienia – brązu, średniowiecze / nowożytność		273/1
211.	Stara Bircza	3	110-80	epoka brązu - żelaza		285, 286, 287
212.	Stara Bircza	5	110-80	epoka kamienia – brązu		738
213.	Stara Bircza	6	110-80	neolit		267/1
214.	Stara Bircza	7	110-80	1418 r.		---
215.	Żohatyn	9	110-80	XVIII-1 poł. XX w		230/1, 226, 267/11, 267/12

 GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTEKAMI MIASTA I GMINY BIRCZA
NA LATA 2025-2028

głosowanie	w sprawie przyjęcia Gminnego programu Opieki nad Zabytkami Miasta i Gminy Bircza na lata 2025-2028,		
jednostka	Rada Miejska w Birczy		
wynik	Głosowanie zakończone wynikiem: przyjęto		
data	30 grudnia 2025 r.		
typ	głosowanie jawne imienne	większość	zwykła większość

Podsumowanie

status	ilość	procent	status	ilość	procent
ZA	13	100 %	pula głosów	15	-
PRZECIW	0	0 %	oddanych głosów	13	86.67 %
WSTRZYMAŁO SIĘ	0	0 %	nieoddanych głosów	2	13.33 %

Wyniki imienne

lp	nazwisko	imię	głos
1	Brodzicka	Anna	ZA
2	Bykowski	Andrzej	ZA
3	Cap	Kazimierz	ZA
4	Cebeńko	Tadeusz	ZA
5	Kępa	Hubert	ZA
6	Koterbicki	Jan	ZA
7	Madej	Teresa	ZA
8	Majewski	Dariusz	ZA
9	Okołowicz	Ryszard	ZA
10	Paćłowski	Andrzej	nieobecny
11	Pleśniak	Mateusz	ZA
12	Ruda	Anna	ZA
13	Ryznar	Mieczysław	ZA
14	Wilgucki	Adam	ZA
15	Wojtowicz	Artur	nieobecny

Wydrukowano z systemu do obsługi posiedzeń stacjonarnych i zdalnych **posiedzenia.pl**